

TEMA 2

TEMA 2: ILIRIZEM IN HRVAŠKI NARODNI PREPOROD

1. STANČIČ, Nikša: Gajeva »još Horvatska ni propala« iz 1832-33.: Ideologija Ljudevita Gaja u pripremnom razdoblju hrvatskog narodnog preporoda.

U POTRAZI ZA MODELOM NACIONALNE IDEOLOGIJE 1826 – 1830

Ekonomsko najbolj dinamičen del banske Hrvaške je v času Ljudevita Gaja prostor med **Karlovac – Sisak – Varaždin, s središčem v Zagrebu** → t.i. Zagrebško središče, ki je socialno in nacionalno integracijsko središče. Na tem območju se križajo trgovske poti in rečno kopenske poti. Na tem območju poteka (v plemiških in meščanskih krogih) postopno prehajanje iz fevdalizma v kapitalizem.

To območje se je povezovalo z Ljubljano, Vojvodino in Srbskim središčem.

Vse te pokrajine so bile pod Habsburško monarhijo, Srbija pa je bila zgolj ekonomsko priključena.

Trgovina je bila motor kapitalističnega razvoja v Severnem delu Jugoslovanskega prostora. Trgovske poti so vodile čez to ozemlje (**K-S-V**) iz južne Ogrske, iz Bosne, Srbije (tudi čez Slovenijo) pa do Trsta in Reke. Na teh trgovskih linijah je najbolj poudarjena integracijska aktivnost ki pa je usmerjala določene elemente nacionalnih integracijskih ideologij.

Severni del Hrvaške:

- tu se je oblikovalo HR in SRB meščanstvo
- tu je območje HR nacionalne integracije in na to območje sta bili usmerjeni tudi SLO in SRB nacionalna integracijska aktivnost (Slovenska nacionalna integracijska aktivnost je bila najbolj zaprta).

Pod Habsburško monarhijo se je na tem jugoslovanskem območju oblikovala nova ekonomsko- socialna delitev prebivalstva → novo plemstvo in močno meščanstvo sedaj izhaja iz agrarno- trgovskega področja.

Pride do nacionalne identifikacije, kar omogoči delitev slovanov od nemcev in mađarov → na podlagi tega se oblikuje ideja kulturnega vseslovanstva, ki je nacijo oblikoval na podlagi jezika.

Ljudevit Gaj je želel oblikovati nacijo, narod pod HR imenom → zato tudi sprejme »Slavistični model«

Gaj je želel v času študija raziskati Hr zgodovino, da bi lahko potrdil zgodovinsko kontinuiteto Hrvaškega naroda in s tem argumentirati njegovo individualnost.

Individualnost naroda se je v takratnih ideologijah osnovala na individualnosti z lastnim nacionalnim jezikom. Takratne ideologije so našle »znanstveno« obrazložitev za opravičevanja svojih razumevanj v rezultatih sodobne Slavistične znanosti.

Sodobna slavistika je izhajala iz prepričanja o obstoju enega slovanskega jezika in naroda ki je po prvotnem enotnem narodu, razpadel na številna narečja in nato na različne veje teh narečij. Cilj Slovanskega (Slavenski) gibanja je videl v obnovi nekdanje slovanske enotnosti, sedaj na višjem, kulturnem nivoju. Zagovorniki tega gibanja so občasno zagovarjali idejo o oblikovanju enotnega slovanskega jezika.

Tako je Gaj svoje ugotovitve iz HR zgodovine dopolnil tudi z raziskovanjem na področju jezika.

Obstoječe slavistične klasifikacije pa niso poznale HR narod. Na etničnem področju, kjer so bili v toku slovenski, HR in SRB nacionalni integracijski procesi, so videle le dva jezika: SLO in SRB, in na podlagi tega tudi le SLO in SRB narod. Tako so v Slovenski narod vključili tudi vse »kajkavce« torej – tudi Hrvaške kajkavce, v Srbski narod pa vse »štokavce« - Hrvaške in Srbske.

Češki slavist, Jozef Dobrovski, je bil menja da je slovenski jezik pravzaprav narečje Hrvaškega jezika, hkrati pa je tudi vse štokavce umestil v Srbski narod.

Vsi ostali slavistični veljaki Kopitar, Vuk Karadžić, Jozef Šafarik, so teritorij na katerem je deloval proces Hrvaške nacionalne integracije, delili med Slovence in Srbe.

V prvih desetletjih 19.st je potekala začetna faza hrvaškega narodnega preporoda – v tem času je bila hrvaška kultura in politično življenje v zatišju.

Leta 1830, ko je Gaj tiskal svojo »Kratko osnovo« ni obstajal nikakršen znanstveni avtoritet na katerega bi se, v času iskanja znanstvene osnove za svojo misel o hrvaški in individualnosti znotraj slovanskega kroga, oprl oz s katerim bi si lahko pomagal orientirati v hrvaški jezikovni več-narečni situaciji. Gaj ni imel nobene domače znanstvene podlage ki bi mu olajšala oblikovanje ideologije usmerjene proti uveljavitvi hrvaške individualnosti.

Zato se je tudi bolj oprijemal del Šafarika, ki je neprestano prinašal novosti za oblikovanje ideje kulturnega vse-slovanstva in nacionalnih ideologij slovanskih narodov v Habsburški monarhiji.

Vendar pa je **Šafarik** v svojih delih sumil v obstoj hrvaške zasebnosti. Delo: »**Zgodovina slovanskega jezika in književnosti v vseh narečjih (1826)**« je postalo biblija za pripadnike slovanskih preporodnih gibanj. V tem delu Šafarik tudi prikaže zgodovino posameznih slovanskih »plemen«. Verjel je da na slovanskem jugu obstajata le dva naroda: Srbi in Slovenci.

- V Srbe je vključil vse Slovane pravoslavne veroizpovedi na Balkanu (tudi Bolgare) in jih poimenoval »Slavo-Srbi« grškega obreda, pa tudi vse štokavce katolike ki jih je poimenoval »katoliški Slavo-Srbi«
- V Slovenski narod pa je vključil vse prebivalce slovenskih pokrajin in še ožjo kajkavsko Hrvaško.
- Za čakavce pa ni vedel, kot tudi ne splošna slavistična znanost tistega časa.

Zaradi takega pojmovanja pa tej njegovi knjigi tudi ni zgodovine Hrvaškega naroda... zmeden je bil le zaradi zgodbe carja Konstantina Porfirogeneta o priseljevanju Hrvatov in dejstvo o obstoju hrvaške srednjeveške države.

V tej knjigi je zato le prikazal zgodovino Dalmacije, kot območje srednjeveške »Stare« hrvaške države, ki je tu imela svoje središče, pa tudi Avstrijske pokrajine Dalmacije. Prikazal je zgodovino dveh delov srednjeveške Slavonije – srednjeveška Severna Slavonija naj bi s časom spremenila ime in se poimenovala Hrvaška (po Šafariku »Nova Hrvaška«).

Predvideval je da so, na podlagi zgodovinskih podatkov, Hrvati naselili del sodobne Dalmacije in Hrvaške, a je ugotovil tudi, da tamkajšnje prebivalstvo govori jezik ki se sliši kot Srbski jezik. Na podlagi tega je sklepal da se teritorij nekdanje »stare« Hrvaške v njegovem času imenuje Dalmacija.

Pravi tudi da se prebivalci »nove« hrvaške =kajkavske hrvaške, lahko le teritorialno imenujejo Hrvatje, ker so etnično pravzaprav Slovenci.

1829 leta se je Gaj v Pešti seznanil tudi z deli protestantskega **Jana Kollarja**. Le ta je pripadal tisti skupini slovaških protestantskih intelektualcev ki je rešitev slovanskega

karaterja Slovakov v Ogrski videla v sprejemanju češkega jezika in v vključevanje Slovakov v češki narod.

Leta 1830 je Kollar slovansko vzajemnost obrazložil kot kulturno zблиževanje Slovanov, zbranih v štirih narodih in štirih knjiženih jezikih: ruski, poljski, češki in srbski.

Gaj je ta Kollarjev model doživel kot razsvetljenje; Kollarjeva klasifikacija je bila edina ki se je kot »znanstvena« lahko zoperstavila dotedanjim slavističnim klasifikacijam. Kolarjeva klasifikacija ni delila Hrvatov med Slovence in Srbe (kot jih je slavistična klasifikacija).

Na podlagi tega je Gaj skušal oblikovati svojo klasifikacijo, ideologijo, ki bi omogočila utemeljitev HR individualnosti in združitve celotne HR celine v enem samem knjižnem jeziku, četudi preko zamišljenega enotnega književnega jezika za vse Južne Slovane. Njegov model je bil naslonjen na načelu da jezik določa narod...:

narod= Slovani → pleme = Južni slovani → podpleme = Hrvatje → tako je postavil Slovensko, Hr in SRB individualnost na nižjo raven.

Tako je dal Gaj vizijo o hrvaškem »plemenu« kot delu južnoslovanske skupnosti in njegovemu prihodu v skupnost evropskih narodov preko velikega slovanskega sveta.

OBLIKOVANJE NACIONALNE INTEGRACIJSKE IDEOLOGIJE 1830 – 1833

1. Ilirstvo

A. ILIRSTVO V GAJEVIH SPISIH

Ideja o poreklu Slovanov na Balkanskem polotoku, o avtohtonosti Južnih Slovanov na Balkanu in o slovanstvu starih Ilirov je obstajala v Hrvaški kulturni tradiciji in je bila prisotna v banski Hrvaški v času Gajevega šolanja. Sestavni del te tradicije je bila uporaba ilirskega imena kot sinonim za Hrvatov, Slovane (Slavene) in Južne Slovane (Južne Slavene). Že v svoji prvi tiskanem spisu iz leta 1826 je (prenio) iz rokopisa duhovnika Sklevickog, legendo o Čehu, Lehu in Rusu ali Mehu ki je prikazovala misel o balkanskem poreklu vseh Slovanov in s tem tudi avtohtonost Južnih Slovanov na Balkanu. V tej legendi so trije bratje vladali v (krapinskem) mestih in se za tem razšli in ustanovili češko, poljsko in rusko kraljestvo.

Leta 1830 se je Gaj srečal v Pešti s Janom Kollarjem – ki je takrat oblikoval svojo misel o slovanski kulturni vzajemnosti ki je vsebovala zbiranje vseh Slovanov v samo štiri književne jezike in v skladu s tem, v štiri narode (ruski, poljski, češki in srbski). Gaj pripoveduje da je na Kollarja vplivala prav legenda o treh bratih.

Gaj je v Kollarjevem modelu našel dolgo iskano alternativo dotedanjim slavističnim klasifikacijam slovanskega jezika in naroda in razumel njeno potencialno moč kot element hrvaške nacionalne integracijske ideologije.

Tako je elemente, načrt ideje o slovanski kulturni vzajemnosti (od Kollarja) takoj vnesel v svoj spis o reformi latinskega načina pisanja, pod naslovom

»**Kratka osnova horvatsko-slovanskega pravopisanja**« ki jo je tiskal v Pešti 1830.

- V tem je napisal misel o zbiranju Slovanov okoli štirih književnih narečij, vizijo po kateri bi v prihodnosti »ves slavenski jezik iz vseh svojih različnostih vu četvera glavna narečja skupzegnul se bude«.

- Gaj se seveda ni strinjal s Kollarjem, da se Južni Slovani zberejo pod srbskim imenom, ker pa ni želel prepira s Kollarjem je Južne slovane poimenoval kar s tem imenom (in ne srbskim).
- Prav tako kot Kollar pa je v spisu ugotavljal da obstaja samo **eno južnoslovansko narečje**. Ožje jezične celine ki jih je v tem spisu videl, je uvrščal v podnarečja (slo, hr, srb). → torej se je Južno-slovansko narečje razpadlo na podnarečja. Pozneje je v spisih, nastalih 1832,33 napisal da v južnoslovansko področje vključuje tudi Bolgare.

V drugem neobdelanem rokopisu 1830: »Pregled hrvaške zgodovine do 16. st«:

- Tu Gaj nakaže da so Hrvatje posredni potomci starih Ilirov. Gaj se je s to mislijo naslonil na Josipa Mikocija (ki je verjel v avtohtonost Južnih Slovanov na Balkanu, o njihovem ilirskem poreklu in o slovanstvu starih ilirov). Gaj je dopustil možnost da so se priseljeni Hrvati pravzaprav vrnili v pradomovino vseh Slovanov, torej tudi njihovo.

Rokopisi »Ljudevit« in »Ein Fragewort« so nastali 1832-33:

- Tu Gaj zastopa teorijo o dvojni selitvi Hrvatov – **iz** balkanske, ilirske pradomovine vseh Slovanov **in nazaj**.
- Trdi da so antični Iliri bili Slovani, ampak da se je del teh Ilirov v času vojne Rima proti Ilirrom (1-3pnš) odselil preko Donave in ustalil izza Krpatov, v središču Slovanov ki se je raztezalo med Jadranskim, Baltiškim in Črnim morjem. Tam so se ti priseljenci imenovali Hrvatje. V novi domovini so v srednjem veku ustanovili Belo in Veliko Hrvaško, državo zasnovano na patriarhalni demokraciji in oblasti župana kot njenih predstavnikov. Gaj to državo imenuje **severna Hrvaška republika**, ki je obsegala področje izza Krpatov (del današnje Ogrske, celo Češko in Moravsko, večji del Poljske in Rusije).
- Kot pravi Gaj, so se po propadu Rimskega cesarstva, Hrvati v začetku 7st vrnili v svojo pradomovino in naselili področje med Dravo in morjem. – te naseljene Hrvate imenuje Iliri in to območje Ilirija. Njihovo državo imenuje »Hrvaška država«, in glede na notranjo patriarhalno demokratično in nemonarhisjsko ureditev – imenuje: »Ilirska Hrvaška republika«

V nedokončani beležki o Hrvaškem jeziku, nastali v začetku 1830 let:

- Gaj govori o jezikovni enotnosti Južnih Slovanov → sedaj govori o narečju.
- Predstavi idejo o sodobnih ilirskih jezičnih vrst ki skupaj oblikujejo edinstveno ilirsko narečje, enako kot se preostali tri skupine zbirajo v rusko, poljsko in češko narečje. Predvideval je da podobnost obstoječih ilirskih varjant kaže na sorazmerno homogenost že samega starega ilirskega jezika.
- Pravi da so bile razlike med Hrvati in Srbi majhne dokler so še živeli za Krpati. Tudi po preselitvi so bile razlike majhne.

Gaj v svojih spisih na začetku 1830 leta: Slovence, Hrvate, Srbe in Bolgare imenuje Južni Slovani in zastopa teorijo o njihovem ilirskem poreklu, teritorij na katerega so se preselili imenuje Ilirija, njihove jezična narečja (pravi da gre le za eno) imenuje za Ilirsko narečje.

B. SESTANEK V STANOVANJU NA KAPUCINSKEM TRGU 1832

- Gaj se je vrnil v Zagreb leta 1832, že prej pa se je odločil da bo nastopil z ilirskim imenom kot simbolom predporodne akcije

- Večkrat se je sestajal s kolegi... tako je prišlo do sestanka pri: Ljudevit Farkaš Vukotinović – u, v stanovanju **na Kapucinskem trgu, 19. januarja 1832**

- Udeleženci:

1. Ljudevit Gaj
2. Fran Kurelac
3. Nikola Maraković
4. Dragutin Rakovac
5. Matija Smodek
6. Antun Vakanović
7. Ljudevit Farkaš Vukotinović

- Pogovarjali so se »Kaj narediti da bi narod dvignili iz kulturne in politične trhlosti v svobodo«
- Vsi njihovi predlogi so vsebovali Južnoslovansko idejo, le da so jo izražali z različnim imenom:

- Trije so zagovarjali Južnoslovansko ime.
- Dragutin, Matija in Antun so predlagali naziv »Društvo slavensko Južnih Slavena«
- Gaj: »Ilirsko društvo« - ki so ga tudi potem izbrali

Gaj je v letu 1832 oddal prošnjo **za izdajanje časopisa**, v kateri že govori o prisotnosti južnoslovanske ideje pod ilirskim imenom. Kulturno- nacionalno področje interesa časopisa je zavzemalo »slavenski i južnoslavenski prostor« (a to pomeni Slovenski in južno slovanski ali Slovanski in Južnoslovanski prostor???) Menim da drugo.). Državnopravno področje = troedina domovina HR, Slavonija in Dalmacija (tudi Međimurje in zahodno Bosno)

Gajeve ideje o Južnih Slovanih kot enem slovanskem narodu z enim jezikom se razvijejo po srečanju s Kollarjem leta 1830. Najpozneje od začetka 1832 pa Gaj za južnoslovansko območje uporablja Ilirsko ime.

2. Hrvašto

A. HRVAŠKA INDIVIDUALNOST

V kratkem Pregledu hrvaške zgodovine do 16st (1830):

- je Gaj dokazoval kontinuiteto zgodovinskega obstoja hrvaškega »etnikuma«, in zgodovinske kontinuitete in politično individualnost sodobne Kraljevine Hrvaške, Slavonije in Dalmacije.
- Oslanjal se je na delo Josipa Mikocija iz leta 1806
- Pregled je začel s priselitvijo Hrvatov na Balkanski polotok v začetku 7st.
- Hrvati so se naselilina teritorij ki je bil omejen na:
 - ZAHOD: reka Raša v Istri
 - VZHOD: reka Cetinja in Vrbasa
 - JUG: Jadransko morje
 - SEVER: reka Sava in Drava

- Pozneje so se priselili še Srbi in se ustalili južno od Hrvatov, nižje od Beograda in Save pa do obale Jadranskega morja, med Cetinjo in Drača, vključno z otoki Brač, Korčula in Mljet. Meja med Hrvati in Srbi je tekla južno od Save in po rekah Vrbasa in Cetinja do morja.
- Zahodno od Hrvatov so se naselili Slovenci.
- Gaj govori o neprekinjenem obstoju hr »plemena«, ki ga imenuje tudi »nacija«, in o skupnem življenju in skupni preteklosti teritorija ki se je v 19st državnopravno imenoval Kraljevina Dalmacija Hrvaška in Slavonija.

Leta 1831 je napisal prvo pismo Šafariku in mu ponudil sodelovanje v pripravi materiala o hr zgodovini in književnosti. Od njega je tudi želel podporo za svoje težnje da se njegovi spisi ki jih je predstavil v Kratki osnovi uvedejo v šolske knjige o Hrvaški.

V pismu je dal tudi vedeti da se ne strinja z njegovim (Šafarikovim) dvomom v obstoj zasebne HR identitete, in da on sam Hrvaško, Slavonijo in Dalmacijo vidi kot enotno celino v preteklosti in sedanjosti.

Ker je želel Gaj predstaviti HR individualnost je moral dokazati obseg HR etnikuma in meje med HR in SRB, ter HR in Slo etnikuma.

B. SRBSKI POGLED (»prema srbima«)

Gaj se je že v letih 1826-29 v Gradcu srečal s srbskimi študenti iz Vojne krajine ki so se šolali za različne upravne službe v Krajini. Med njimi je bil tudi Baltić. On je oblikoval društvo, ki ga je imenoval »srbska vlada« → tudi »ilirski klub«. Gaj je postal tudi član tega kluba On je tudi zagovarjal misel o združitvi Južnih Slovanov pod ilirskim imenom.

V začetku 19st je Sava Tekelija ilirsko ime predlagal kot alternativno ime namesto srbskega za vse Južne slovane. Srbsko ilirstvo je tudi pozneje uporabljalo srbsko in ilirsko ime kot sinonim.

Gaj se je od Baltića naučil jezik, ki se je takrat imenoval »srbski jezi«, danes pa štokavsko narečje.

Istega leta 1829, ko je postal član »srbske vlade«, se je Gaj iz knjige Pavla Jozefa Šafarika o poreklu Slovanov, zavedal ugleda ki ga je srbsko ime dobilo v slovanskem svetu.

V svojem delu je Šafarik z znanstvenim aparatom dokazoval da je srbsko ime bilo najprej skupno ime za vse slovanske narode, ter da so se prvotno Slovani imenovali Srbi, pri čemer je srbsko ime izviralo iz »sarmatskog« trdil je da so Slovani bili smo eno pleme tega velikega srbskega naroda in da je skozi čas srbsko ime bilo zamenjano s slovanskim kot splošnim imenom.

V času študij v Pešti 1829-31 se je gaj družil tudi s Srbi iz južne Ogrske (Vojvodina), in se zbližal z mladim teologom Pavlom Stramatovič-em, pozneje tudi rednikom almanaha Srbska čebela (Srpska pčela).

Pri srbih je Gaj našel predvsem:

- o splošno slovansko razpoloženje,
- o misel o južnoslovanskem sodelovanju, v skladu s Kollarjevo idejo o slovanski vzajemnosti.
- o Tudi izrazito srbsko nacionalno zavest, kar je pomenilo in soglasnost s Šafarikovim delom o srbski etnični pripadnosti, ali s Kollarjevim srbskim predznakom za celo južnoslovansko celino.

V Pešti je Gaj srečal tudi **Josifa Milovuka** (eden od ustanoviteljev Srbske Matice), ki je oglaševal npr 1833 naklado (izdanja) s katero je razpolagal, pokazal da akot Šafarik izenačuje slovansko in srbsko ime. V naslovi Kačićevega »Razgovora ugodnog naroda slovinskoga« je ob besedo »slovinskoga« dodal »Srbskoga«.

V knjigi **Jevte Popoviča** »Sveslavije ili Pantheon« je omejen tudi Ljudevit Gaj. Ta knjiga vsebuje življenjepise vlikih osebnosti srbske povesti: cara Dušana, kneza Lazara, Miloša Obiliča in Jug Bogdana in njegove sinove. V uvodu je Popovič izrazil občudovanje do Šafarika in njegovi knjigi in nato doda misel da so Srbi potomci starih Feničana, posredni (prek Grkov) začetniki evropske kulture, ter pokazal srbski panteon, hram obkrožen z grbi balkanskih držav od Hrvaške do Bolgarije in Grčije.

Gaj je iz vseh teh izkušenj ugotovil, da obstaja močna srbska individualnost, da so nosilci srbske nacionalne ideologije pripravljeni izpolniti južnoslovanski okvir s »srbstvom«, in da oni v nobenem primeru ne bi sprejeli možnost da se ta okvir določi s Hrvaškim imenom. Prav to je bil razlog da je Gaj izbral Ilirsko ime kot neutralno ime za vse Južne Slované. Pristaše ilirskega imena je našel med Srbi v Ogrski in Hrvaški, ter tudi pri Mojsija Balič in Pavle Stamatovič.

C. SLOVENSKI POGLED (»prema slovincima«)

Zvezi med HR in Slovenci je Gaj pristopal drugače kot zvezi med HR in SRb.

Leta 1830 je (konsstatirao) obstoj zasebne slovenske individualnosti, nato pa je 1832/33 začel zastopati misel o hrvaški celini kateri pripadajo tudi deli Južnih Slovanov ki jih je do tedaj določal s slovenskim imenom.

Na začetku 1830 so se na slovenskih pokrajinah še vedno čutili pokrajinski partikularizmi, a različne orientacije v slo preporodnim gibanjih so povzročale prepire okoli oblikovanja enotne latinične grafije in obliovanja slovenskega standardnega jezika.

Po drugi strani, člani slo preporodnga gibanja iz Koroške in Štajerske so bili naklonjeni sodelovanju v ožjem povezovanju s sosednjem hr in tegracijskem središčem, kar pozneje vpliva na njihovo naklonjenost ilirizmu. Na povezovanje slo-hr je vplivala tudi trgovina med hr in slo in bližina slovenskega in hr kajkavskega narečja.

- Gaj je poznal delo **Antona Linharta** o zgodovini Kranjske, napisano konec 18st, ker je v nekih svojih spisih v začetku 1830 leta preko Linharta opisoval družbeno ureditev po priselitvi Hr na Balkanski polotok.

Linhart je v prosvetljenem duhu oblikoval zgodovinsko idejo o razvoju slovenskega etnikuma v srednjem veku. Zgodovino Kranjske je pokazal v sklopu zgodovine ostalih avstrijskih Slovanov ki živijo od Srbije in Dalmacije an Jadranskem morju do Tirolske in Bavarske, ter od Istre do Mure v štajerski. Pri tem je prikaz razvoja slovenskega etnikuma pripeljal do oblikovanja karantanskih slovencev. Tako je prešel preko razlik v imenu za slovenski etnikum ki so v njegovem času in pozneje bile močno ukoreninjene, ko pa je bilo v Kranjski normalno ime Kranjsko, a na koroškoem in Štajerske pa Slovensko ime.

- Na začetku 19 st je ugledni slovenski slavist **Jernej Kopitar** s svojo gramatiko tiskano 1809 položil temelj edinstvenemu slovenskemu standardnemu jeziku, ampak je karakteristično da pri tem jezika ni imenoval z nikakršnem nacionalnim imenom. Svoje delo je imenoval gramatika slovenskega jezika na Kranjskem, koroškem in Štajerskem. Pravi da je na Kranjskem prebivalstvo sebe imenuje izključno s Kranjskim imenom (Kranjci) in da je tako

od pamtiveka. Po drugi strani identični prebivalci na Koroškem in Štajerskem imenuje sebe izključno s slovenskim imenom (Slovenci, Winden). Ampak je Kopitar predvideval da je to obče slovensko ime ki je ušlo v uporabo, da bi se v tamkajšnjim mešanih krajih označila razlika med slovenskim in nemškim prebivalstvom.

- Maksimiljan Vrhovac (Zagrebški škof) je v prvih desetletjih 19st, je sprejemal Kopitarjeve ideje o potrebi združevanja slovanskih latinskih grafij, in je 1814 vodil pogovore o tem s Kopitarjem v Beču.

Leta 1829 je Gaj napisal predlog grafijske reforme: o enotni latinski grafiji za isto področje o katerem je razmišljal Mahanovič, torej za Hr, Slavonijo in Dalmacijo, ter Kranjsko, Koroško in Štajersko.

D. HRVAŠKI »ETNIKUM« IN HRVAŠKI JEZIK 1830-31

Gaj je Hr individualnost dokazoval z dvema argumentoma ki so postali pomembni elementi njegove takratne nacionalne ideologije:

1. zgodovinska kontinuiteta obstoja HR etnikuma
2. zasebni HR jezik kot vrhunski argument slavistične znanosti in sodobni srednjeevropski model v teoriji naroda .

V svojem spisu o hr jeziku iz 1830 je on južnoslovansko pleme velikega slovanskega naroda delil na tri podplemena:

- slovensko
- hrvaško
- srbsko.

Prav tako je predvideval da v okviru velikega slovanskega jezika obstaja južnoslovansko narečje ki se deli na:

- slovensko
- hrvaško
- srbsko podnarečje

V svojih (najzgodnejših in še ohranjenih) rokopisih opisoval odnose med južnoslovanskimi narodi in je jasno **razlikoval Hrvate in Srbe** kot dve zasebni etnični celini v preteklosti in sedanjosti. V prikazu priseljevanja Hrvatov in Srbov se je držal podatkov bizantinskega carja Konstantina Porfirogeneta, in je oblikoval predvidevanje o teritoriju ki so ga oni na balkanu zasedli.

- V kratkemu pregledu hrvaške zgodovine do 16st in v Spisu o HR jeziku je predvideval da je **meja** med srednjeveškimi Hrvati in Srbi tekla od juga proti Zahodu južno od Save a nato proti jugu ob Vrasu in Cetinji do Jadranskega morja.
- V spisu o hrvaškem jeziku je pokazal da razpolaga z idejo o etničnim spremembah ki so nastale ob turških vpadih. Oblikoval je idejo da so takrat zemlje v katerih so živeli Hrvati izgubile velik del prebivalcev, na zapuščene dele zemlje pa se je naselilo srbsko prebivalstvo.
- Navedel je tudi da v njegovem času Hrvatje zavzemajo ¾ prebivalstva Hraške in nekaj več od polovice prebivalcev Slavonije. Vse ostalo prebivalstvo je srbsko, in da je v Dalmaciji v Zadarskem in Splitskem okrožju prebivalstvo največji del Hrvaško, na Dubrovniškem in Bokokotarskem okrožju pa srbsko.
- Predpostavlja pa da so bile razlike v času priseljevanja med njimi majhne.

- Vztraja pri tem da Hrvatje in Srbi govorijo dva, zelo sorodna, ampak vseeno različna podnarečja. Kot Srbski jezik je identificirajo tisti govor ki ga je slišal od krajišnikov v Karlovcu, tisto ki se ga je učil od Mojsija Baltiča v Gradcu, tistega ki so ga Srbski družabniki, Vuk Karadžič, Šafarik in vsa slavistika imenovali srbskim in tisto ki je komaj v poznejših kvalifikacijah imenovan za Štakovsko narečje.
- V spisu o hr jeziku je potrdil da raziskave o zgodovini in jeziku pokažejo da so Hrvati in Srbi najbližji sorodniki, ampak še vedno različni veji slovanskega naroda

Razlikovanje med Hrvati in Slovenci:

- Izraža v Pregledu hr zgodovine, ko govori o naselitvi Hrvatov na ozemlje, kjer imajo za severozahodne sosede – Slovence.
- Med podnarečji južnoslovenskega narečja je poleg hr, srb navedel tudi slovensko.
- Po Kopitarjevi gramatiki je v slovenski jezik spadalo tudi narečje civilne (kajkavske) Hrvaške. Gaj pa je zasebnost hrvaškega jezika dokazoval z razlikami med hr in slo jezikom.
- Gaj je v Spisu o Hr jeziku zapisal tezo v kateri je v preteklosti obstajal enotni hrvaški prajezik, ki ga imenuje temeljna oblika hrvaškega podnarečja. Skozi čas pa so se razvile 4 variante. Temeljna oblika hr jezika je ostala najbolj ohranjena v civilni Hrvaški, pri Hrvatih Kajkavcih. To varianto jezika, je Gaj izločil iz jezika, ki ga je slavistika imenovala kot slovenski jezik.
- Gaj je preučeval elementne čakavščine in štokavščine. Te elemente je našel v delih hr protestantskih piscev v 16st: Ivan Konzul Istranin & Antun Dalmatin (oba je Kopitar uvrstil v svogo gramatiko) & Pavel Ritter Vitezović (drug.polov.17st, začetek 18st). Verjel je da so ta dela nastala pod vplivom italjanskega in srbskega jezika in da oblikujejo varjanto hrvaškega jezika ki zavzema področje:

- Istra
- Primorje
- Hr krajine
- zahodna Bosna (imenovana tudi Turška Hrvaška)

Majhno različico hr jezika je videl v govoru Hrvata v Ogrski.

Posebno različico (Štokavščino) govorijo Hrvati v:

- Slavoniji
- Bosni
- Dalmaciji

Ta jezik je smatral za Hrvaškega zato ker so ga govorili Hrvati. Po Gaju je ta del HR etnikuma sprejel srbski jezik, ne da bi izgubil svojo Hrvaško etnično pripadnost.

Razlika med HR in SLO jezikom:

- V spisu o HR jeziku je nasprotoval Kopitarjevi in Šafarikovi trditvi (:da je trdi končni (– l) značilnost slovenskega jezika in da provincialni Hrvati nimajo takega) Nasprotno njih Gaj trdi da je končni (- L) v preteklosti in na koncu drugih besed pomembno znamenje Hr jezika. Navedel je primere: biti- bil, briti-bril, piti-pil, viti-vil... Slovenci na temu mestu končajo besedo z -v, -u, -o, ali -a.
 - Hrvatje tudi nimajo dvojine.
 - Slovenski jezik je bližji staroslovanskemu jeziku kot Hrvaškemu.
 - Slo jezik ima veliko nemških besed, kar grozi da se bo »deslaviziral«.
- **Oblike HR jezika:**

1. Gaj je v zgodovini HR književnega jezika našel tri različice, dve zgodovinski in eno živo. Najstarejša **JUŽNA** različica HR jezika je videl v jeziku HR protestantskih piscev 16st. V njeni čakavski osnovi je lahko našel značilnosti ki so bile pomembna znamenja HR jezika.
 2. Drugo različico je našel v jeziku **Pavla Rittera Vitezoviča**, nastali na čakavsko-kajkavski osnovi s primesmi štokovščine.
 3. Tretja različica pa je bil **takratni književni jezik civilne HR** zasnovan na kajkavščini
 4. Pri Hrvatih v **Slavoniji, Dalmaciji** je videl književno različico ki se je od srbskega jezika razlikovala le s hrvaškimi ostanki. → ta jezik ni vedel kam naj ga uvrsti...
- Gaj je iskal model jezika na katerem bi izgradil sodobni HR književni jezik. Za najbolj primernega je smatral Vitezovičev jezik, ker je menil da je zgrajen na načelih kulturnega vseslovanstva. V ta jezik je Vitezovič gradil tako da je vzel najlepše elemente iz vseh HR različic; zato tudi razumljiv vsem Hrvatom.
- Namenil ga je Hrvatom v:
- civilni HR,
 - HR Krajini od Drave do morja,
 - na HR primorju
 - Istra
 - Turška HR (zahodna Bosn)
 - Hrvatje na Ogrskem.
- Jezik pa ni bil namenjen Hrvatom ki govorijo SRB jezik v :
- Slavonija
 - Bosna
 - Dalmacija
- Gaj je predvideval so da med katoliki ki govorijo SRB jezik tudi Srbi, a da kljub temu je največji del takih ki so Hrvatje, zato to skupino imenuje SRBO-HRVATJE. Ker jezik ni bil namenjen vsem, je s tem naredil neravnotežje v sistemu.
- Ker je hkrati Gaj zagovarjal tudi misel o izgradnji enega enotnega južnoslovenskega književnega jezika, lahko sklepamo da je Gaj proces izgradnje HR jezika videl kot etapni del, kjer bi najprej zgradili slovenski, HR, SRB književni jezik, nato pa šele južnoslovenski književni jezik.

E. GAJEVI »VSI HORVATI STARE DERŽAVE« 1832-33

- Leta 1832-33 je Gaj zgradil novo obliko svoje nacionalne ideologije v kateri je te odnose postavil drugače. Pesem »Još Horvatska ni propala«, nastala 1832/33 vsebuje nacionalni program ki je ga je Gaj pozneje tiskal 1835 z imenom »Horvatov sloga i sjedinjenje«. Ta program se je oblikoval na jezični klasifikaciji in zgodovinski osnovi.

Gaj pravi so »vsi Horvati stare deržave« = Hrvati ki živijo v

- Hrvaški (ožja HR)
- Slavoniji,
- Dalmaciji
- Bosni

▪ **Spis »Ein Fragewort«**

je nastal najverjetneje v letu 1832. v njem gaj anjprej prepíše dele Richterjevo delo, ki se osredotoča na frankovsko zavzemanje slovenskih in HR območij konec 8st in na upor Ljudevita Posavskega na začetku 9st.

Richter pravi da

- o se je frankovska država razširila v 8st proti jugovzhodu in da so v njeno vojvodino Furlanijo bile vključene Vindiška marka (območje poznejše Kranjske, Dalmacija in Hrvaška).
- o Vindiška marka zavzema teritorij med Dravo, Savo in Kolpo (torej severni del današnjih slovenskih in hrvaških območij, oz v 19st dele južne Štajerske, Hrvaške in Slavonije)
- o Hrvaška se je raztezala južno od Kolpe.
- o Po smrti Karla Velikega 1818so pod frankovsko vrhovno oblastjo vladali v Vindiški marki – vojvoda Ljudevit Posavski, v Dalmaciji Knez Borna.
- o UPORI: Ljudevit se je proti frankovski oblasti uprl, pridružijo se mu še Karantanija, Kranjska, Gačani in Timočani. Po zatrem uporu je Vindiška marka postala frankovska pokrajina.
Upor dvignejo nato Hrvati v Dalmaciji pod Bornom in vzpostavijo samostojno hr državo.

Gaj pravi da:

- o Obsoja slovenske rodoljube ki so želeli zgodovino Vindiške marke in Ljudevitov upor vključiti v zasebno slovensko tradicijo. Pri tem je verjetno mislil na Kopitarja, ki je trdil da je tudi Slavonija samo del starih slovenskih dežel

	Spisi iz 1830-31 (Spis o Hrvatskom jeziku in Pregled Hr zgodovine do 16st)	Spisi iz 1832-33, do 1835	Po avgustu 1835	Po letu 1861
ODNOS HRVATJE - SLOVENC	je ugotovil da so se Hrvati v novi domovini naselili med Dravo in Jadranskim morjem, na zahodu do Raše in na jugu do Vrbasa in Cetinje. Sosedje so bili Slovenci in Srbi.	Hrvati so se v 7st naselili na bolj širše območje, tudi na Kranjsko, Koroško in Štajersko. Hrvaško državo imenuje Hrvaška republika in je bila zasnovana na patriarhalni demokraciji in nemonarhijskem principu. <u>Zavzemala je v 7-8st:</u> - gornje Hrvate v Kranjski, Koroški, Štajerski in Istri, - ter srednje in spodnje Hrvate v poznejši Hrvaški in Slavoniji,		

		<p>- ter Dalmacijo in Bosno. Na območju Slovenije živijo Hrvatje, do etničnih razlik pa je prišlo zaradi nemške kolonizacije in germanizacije, ter priselitvijo Srbov v HR, Slavon., Dalm, Bosno. Teritorij med Savo in Dravo je imenoval Posavska Panonija, Ljudevit pa je bil vojvoda Hrvatov v Posavski Panoniji. V uporu Ljudevita je videl poskus osvoboditve in ponovnega združenja hrvaškega naroda. Komaj 834 so dobili svojo samostojnost na območju Hrvaške, Slavonije in na delu Dalmacije, Bosne.</p>		
<p>RAZLIKE IN PODOBNO STI MED HR & SLO JEZIKOM</p>	<p>Povdarja različnost med HR in Slo jezikom</p>	<p>Podarja Identičnost med HR in SLO jezikom. Vse prej našteje elemente za podlago za različnost jezikov sedaj razlaga kot »izkrivljenost« izvirne oblike HR jezika.</p> <p>Slovenske oblike: »bia, bio, bao, biu« so samo izkrivljene hrvaške oblike »bil«</p>	<p>Jezično individualnost Slovencev, HR, SRB prizna, saj je hrvaško narečje stari ilirski most med Slovenci in Srbi. (v Danici v članku »Naš narod«)</p>	
<p>NOTRANJ A STRUKTU RA JUŽNIH SLOVANO V</p>	<p>Povdarja tridelno notranjo strukturo (Slovenci, Hr, Srb)</p>	<p>Zamenja z dvojno notranjo strukturo južnih Slovanov: Hrvati \$ Srbi. To bipolarno strukturo uporabi še na začetku 1835 leta. v članku »Pravopis«, kjer Ilire deli na Hrvate in Srbe.</p>	<p>Slovence razvrsti v zasebno ilirsko pleme z lastnim narečjem. Slovenci živijo: na Kranjskem, Štajerskem, Koroškem, Gorici in v delu Istre. (v Danici v članku »Naš narod«)</p>	

			(Decembra 1835 v Proglasu zapiše:) <u>Ilirija obsega pokrajine:</u> Koroška, Gorica, Istra, Kranjska, Štajerska, Hrvaška, Slavonija, Dalmacija, Dubrovnik, Bosna, Črnagora, Hercegovina, Srbija Bolgarija, spodnja Ogrska. <u>Iliri so:</u> Srbi, Hrvati, Slovenci.	
KNJIŽEVNI JEZIK VSEH JUŽNIH SLOVANO V	Še išče pravo <u>narečje</u> za Hrvaški književni jezik in pozneje tudi enotni južnoslovanski jezik.	Tu je (začetek let a1835) štakovščina že sprejeta kot snova književnega jezika za vse Južne Slovane. V Danico jo počasi uvaja od njenega prvega dela 1835 leta		Gaju je žal da Slovenci niso sprejeli štokavščine kot osnovo enotnega južnoslovanskega knjižnega jezika. Da je bila to napaka slovenskih rodoljubov.

F. DRAŠKOVIČEVA »ILIRIJA VELIKA« IN GAJEVA »HORVATSKA REPUBLIKA«

- »Disertacija« grofa Janka Draškoviča se je pojavila konec 1832 in je bila prvenstveno politični spis.
- V ozadju Draškovičevega programa je ležala poleg socialnega interesa HR plemstva, še nacionalna koncepcija.
- Draškovičeva ideologija je imela znake plemiške ideologije iz časa prehoda iz fevdalizma v kapitalizem in se je osnovala na fevdalni tradiciji. Vsebovala je predočitev o »Veliki Iliriji« ki je zavzemala področje:
 - Koroške, - Štajerske, - Kranjske, - Istre, - Hrvaške, - Slavonije, - Dalmacije in Bosne.
 Ime »Ilirsko Kraljestvo« je Draškovič uporabljal za politično ustvaritev, ki bi zavzemala področje Velike Ilirije pod Habsburško Monarhijo.

- Politično združitev in oblikovanje Ilirskega kraljestva je Draškovič zahteval na temelju hr državnega prava in na osnovi jezikovne, etnične sorodnosti.
- Prebivalce v »naših kraljevinah« - Hrvaška, Slavonija in Dalmacija – je označil kot Hrvate imenovane »Slavo-Hrvati« (menil je da so to etnični Hrvatje, in tudi pravoslavne HR, razen v Sremu). Je pa s Hrvaškim imenom poimenoval veliko bolj širše območje.
- Ilirsko in Hrvaško ime je rabil kot sinonime.
- Standardni jezik zasnovan na štokavščini je v Disertaciji imenoval »naš« jezik. Narodni štokavski govor je imenoval »Ilirski« govor. «Slavo-venski« (predvidevam Slovenski) in Hrvaški govor pa je uvrstil v rubriko »pomešanega« dialekta. Pozneje je menil da mora ta jezik, zasnovan na štokavščini, postati književni jezik vseh Južnih Slovanov.

Razlike: GAJ - DRAŠKOVIČ

- Draškovič **NI** zastopal izrazit model naroda zasnovane na jeziku in **NI** Slavo-Hrvate postavil v južnoslovanski okvir, in **NI** ilirsko ime uporabljal za vse Južne Slované.
- Za razliko od Gaja, je štokavščino imenoval z Ilirskim in ne Srbskim imenom.
- Podobnost med »Disertacijo« in »Ein Fragewort« je v obsegu DRaškovičeve Velike Ilirije in Gajeve Horvatske republike.

2. IZPISKI IZ ŠIDAK: HRVATSKI NARODNI PREPOROD – IDEJE IN PROBLEMI, IN ILIRSKI POKRET IZ GROSS MIRJANA: DRUŠTVEN RAZVOJ U HRVATSKI (tudi Šidakov članek)

- Preporodno gibanje, ki je položilo temelje moderni Hrvaški, se je odvijalo pod **ilirskim imenom** kot skupnim pred-imenom, ki je bilo najbolj prikladno, da združi različna pokrajinska – rodovna, genetična imena ne le na hrvaškem, temveč na vsem južnoslovanskem področju. To ime se je začelo širiti za katerikoli del južnoslovanskega področja v sredini 15. stoletja, ko so ga iz antike obudili humanistični pisci. Najpogosteje se je uporabljalo za celinsko Hrvaško, BIH, v upravni praksi Avstrije pa je v 18. stoletju postalo sinonim za Srbe, doseljene iz Balkanskega področja. Za časa Napoleonove vladavine ga razumemo kot služben naziv za en del južnoslovanske zemlje, naseljen predvsem s Slovenci in Hrvati. Do srede 19. stoletja je v zgodovinski praksi veljalo prepričanje, da so vsi južni Slovani potomci Ilirov.
- Preporodnemu gibanju to ime (ilirsko) ni dal Ljudevit Gaj, temveč ga je vsa preporodna generacija prevzela kot sled davne preteklosti.
- Ilirsko ime je izbrano zato, da se območju ne da katero od genetičnih imen (slovensko, hrvaško ali srbsko) – niti hrvaško, ki je v času najhujših političnih bojov postalo, v svoji kajkavski obliki, sinonim za nasprotnike ilirizma in pristaše madžarskega nacionalizma. Ilirsko ime naj nadomesti jugoslovansko, v skladu z mnenjem, da so antični Iliri slovanskega porekla. Kakor reče sam Gaj: »Naš namen ni posebna imena ukiniti, temveč jih pod skupnim narodnim imenom združiti...«
- **Skupen jezik:**(o tem piše odlično v izpiskih iz Zgodovinskega časopisa): bogata dediščina dubrovniško – dalmatinske književnosti je botrovala temu, da je že **Janko Drašković** opravičeval uporabo **štokavščine** v svoji **Disertaciji** (glej nižje). Zahvaljujoč tej književni tradiciji je štokavsko narečje v književnosti ilirizma in v vsej hrvaški književnosti nasploh

postalo knjižni jezik (se pravi, če upoštevamo Draškovićevo izjavo – v zgod. časopisu upoštevajo dejansko razglasitev...) že dvajset let preden je **Vukova** (Vuk Karadžić, tudi v izpiskih iz Zgodovinskega časopisa) jezikovna reforma uspela da popolnoma izrine umetno *slavenosrpštinu* iz književnosti vojvodinskih Srbov. Štokavščina Ilircev pa se je v marsičem razlikovala od Vukove, čeprav je hotela da v sebi združi različne elemente (v skladu z osnovno idejo ilirizma...) vseh narečij. Novi knjižni jezik se je ustvarjal v sodelovanju *pregalaca* iz različnih govornih področij, poleg **kajkavcev** (ki so se za skupen jezik najbolj žrtvovali) so sodelovali tudi tisti iz **štokavskih** (npr. Vekoslav Babukič) in **čakavskih** (npr. Antun **Mažuranić**) krajev. Skupen jezik je slonel tudi na uvedbi skupne *ortografije*.

- **Začetek ilirskega gibanja** je večinoma datiran v 1835, ko se pojavijo Gajeve **Novine horvatske** in njihova književna priloga **Danice horvatske, slavonske i dalmatinske**. Zgodovinarji so književnost iz razdobja Ilirskega gibanja datirali 1835/36 – 1843, ko je prepovedano ilirsko ime. Ker je ime dve leti kasneje v literaturi spet dovoljeno, se širi dalje v javnem življenju. Včasih je bilo razširjeno mišljenje, da je začetek gibanja 1832, ko grof **Janko Drašković** izda prvi politični spis v štokavskem narečju: **Disertacija ili razgovor darovan gospodi poklisarom**, Ljudevit Gaj pa pesem **Horvatov sloga i zjedinjenje**. Šidak to mišljenje zavrne. Pravi, da v končni fazi tako razmišljanje ilirsko gibanje loči od narodnega gibanja kot neko njegovo stranpot. Znano pa je tudi mišljenje literarnega zgodovinarja **Franja Fanceva** (sicer že tudi pred njim), da idejo zbliževanja Južnih Slovanov, značilno za Ilirsko gibanje, potisne v korist ožje hrvaške, v bistvu veliko-hrvaške koncepcije. Šidak vse te podobne interpretacije, ki vidijo začetke v '32, zavrne z pojasnilom, da je v letih 1830 – 1832 šlo za osamljene primere posameznikov, ki pa so s svojim delovanjem postavili temelje gibanju, ki je vezano na Gajeve liste (časopise..). Obstaja pa še več **interpretacij** (zraven zgoraj napisanih): ena južnoslovansko idejo Ilircev pojasnjuje z hiperprodukcijo hrvaške inteligence. To mišljenje je na videz marksistično, kot prejšnje pa poskuša s svojo vulgarizacijo odvzeti južnoslovanski ideji v hrvaškem preporodu njen pravi pomen.
- Danes ni več suma, da je hrvaški narodni preporod kot gibanje, ki seveda ima svojo predzgodovino, v svojih prvih korakih z Gajevimi Novicami nosil v svojih temeljih **idejo o jezikovnem in etničnem sorodstvu Južnih Slovanov**.

- **Vplivi in okoliščine**

Ilirsko gibanje se je lahko pojavilo samo v določeni zgodovinski situaciji. Neposredno pred njim so razna evropska nacionalna gibanja in revolucije, vezana na pariško Julijsko revolucijo 1830, pa tudi prvi viden spor med hrvaškimi in madžarskimi študenti v Zagrebu 1832.

Hitro širjenje madžarskega nacionalnega gibanja, ki je v svojih težnjah želelo ustvariti madžarsko državo od Karpatov do morja, je najbolj neposredno ogrožalo obstoj hrvaškega naroda in tako vplivalo na nastanek gibanja tudi med Hrvati. *Hrvaški sabor je 1827 sprejel odločitev, da se madžarščina v hrvaške šole uvede kot obvezen jezik* – materinski jezik se tedaj še sploh ni predaval. Politika madžarizacije se je začela širiti že 1790, po neuspešnem poskusu cesarja Jožefa II., da se nemški jezik uvede tudi v ogrsko polovico države kot službeni namesto latinskega (to je spodbudilo odpor do nemškega jezika, naslonitev na madžarskega: zakaj pa ne na materinskega? Zaradi jezikovno pravopisnih tegob, o katerih malo nižje...).

V času francoske vladavine so ti med 1805-1813 poskušali, da tudi na hrvaško zemljo prenesejo neko svojo »revolucionarno dediščino« – to se je pokazalo za preuranjeno. Propadla je široko zasnovana reforma šolstva, predvsem zaradi nerazumevanja in materialnih tegob v katerih se je nahajalo kmetstvo. Mišljenje, da je francoska vladavina s svojim vplivom in uporabo ilirskega imena neposredno vplivala na kasnejšo preporodno gibanje, je pretirano!

➡ Pomembnejši so **vplivi socialnega in ekonomskega razvoja** pri Hrvatih: prodor kapitalizma v dotrajano ekonomsko-družbeno strukturo fevdalnega sistema se je videl zlasti pri hitri rasti trgovine in prometa (predvsem pri razvoju velike žitne trgovine po rekah), kar je omogočilo številčno in materialno dvigovanje trgovske buržoazije. Slednja sama po sebi ni mogla biti nosilec nacionalnega gibanja, je pa z gospodarsko dejavnostjo vlivala družbi vse večji meščanski značaj, ki je postal značilen tudi za inteligenco različnega družbenega porekla, ki pa je postala nosilka preporodnega gibanja.

Od konca 18. stoletja je vidno rasel delež plebejskih študentov na zagrebški Akademiji znanosti. Večinoma so postajali duhovniki, cerkev jim je tudi omogočila šolanje. Stalno je upadal delež študentov plemiškega izvora, hkrati pa je rasel delež meščanskih študentov. Mnogi plemiški sinovi so se šolali na Ogrskem, med plemiči, ki so v Zagrebu ostajali, pa so prevladovali pripadniki malega kmečkega plemstva iz bližnjega **Turopolja**. Javno službo so, če izvezemo 7 svobodnih kraljevih mest, lahko opravljali do 1844 le pripadniki plemiškega razreda. Poleg svobodnih kraljevih mest je bilo še 14 plemiških mest, ki so preko gospodarske dejavnosti obrtnikov in trgovcev na sejmi, ki so bili v njih nastanjeni, nekoliko pospeševali razvoj notranjega trga, čeprav je bilo vsakdanje življenje še vedno ozko povezano z

poljedelstvom.

Srednje plemstvo je, kot tudi v sosednji Ogrski, dajalo osnovno obeležje vsemu javnemu življenju in odločalo je tudi o političnih vprašanjih, zato je uspeh preporodnega gibanja bil odvisen od tega, kakšno držo bo naraščajoče meščanstvo zavzelo nasproti njim.

➡ **Vpliv slavistike in jezikovnih tegob:** že samo na hrvaškem ozemlju je stoletni razdvojen razvoj povzročil močan pokrajinski partikularizem, ki je preprečeval, da bi se hrvaškemu imenu priznalo prvenstvo nacionalnega imena. Nacionalno ime se je mnogo bolj povezovalo z imenom kajkavskih Hrvatov, njihov jezik *lingua croatica* se je že od davno razlikoval od *linguae illyricae*, kot se je kasneje pričela imenovati štokavščina (imamo torej kajkavščina versus štokavščina). Različni jeziki pa so bili tudi pri drugih južnih Slovanih. O pravopisnih vprašanjih je Vrhovac debatiral in prejemal pobude od Kopitarja – slavistika nosi pomemben vpliv, če hočemo pravilno dojeti slovansko misel v ideologiji Ilirskega gibanja. Pomembni imena sta Šafarik in Jan Kollar, ki je v ilirsko gibanje pod Gajevim posredovanjem vnesel misel o hrvaško-srbski štokavščini kot jeziku književnosti na slovanskem jugu. Ni pa upošteval jezikovnih posebnosti Slovencev. Predpostavka o jezikovni enotnosti Južnih Slovanov, ojačana z mnenjem ideologa slovanske edinosti Kollara (ima idejo o štirih knjižnih jezikih za vse slovanske narode in je prepričan v slovanstvo antičnih Ilirov) je vplivala na širjenje ilirskega imena kot skupnega pred-imena za vse Južne Slovane. Ta ideja je v sebi nosila teoretsko možnost ene nacionalno – unitaristične koncepcije, čeprav so se zavedali, da se iz več pokrajinskih imen J. Slovanov dvigajo tri kot rodoslovna ali genetična: Slovenci, Hrvati in Srbi, ki nikoli ne bodo sprejeli kot skupnega imena enega izmed teh treh. (te zadeve so ful dobro pojasnjene v izpiskih iz Zgodovinskega časopisa).

- **Pomembne objave za začetke – pa vplivi pa to...**

Publicistična dejavnost je ključna za širjenje preporodnih idej: uvajanje časnika v Hrvaško je bilo do Gaja neuspešno: 1792 Bogdanović dobi dovoljenje za izdajanje (le v Dalmaciji nekaj let izhaja dvojezičen list) časopisa; 1810 dobi Gorotić z Dunaja nalogo izdajanja hrvaškega lista kot propagande proti Francozom; 1814 dobi dovoljenje za tiskanje Antun Nagy, a mu ne uspe, 1818 Šporer dobi dovolilnico za ogrski list, a mu ne uspe, 1830 pa dobijo privolitev Gaj in njegov krog...-----»

➡ Ker je bil meščanski razred v 30'letih šibak, sta ves pomen nosila inteligenca in duhovništvo; utirala sta pot buržoaznemu načinu življenja. Pomembna prelomnica v preporodnem gibanju je bil pojav cele generacije mladih aktivistov v začetku '30 let (do tedaj so se neke preporodne ideje neuspešno pojavljale le pri posameznikih). Ta mlada generacija je

zrasla iz dvoletnega študija filozofije na zagrebški Akademiji med 1828 – 1830; neposredno po odločitvi hrvaškega plemstva, da postane madžarski jezik šoloobvezen. Manjkal je samo še človek na čelu...

➡ To je postal **Ljudevit Gaj**, ki je študiral filozofijo v Grazu in pravo v Budimpešti, kjer je v stalni zvezi s Kollarjem zasnoval svojo življenjsko pot. **1830** objavi v kajkavščini »*Kratku osnovu horvatsko – slavenskog pravopisanja*«. S tem sproži **ortografsko reformo** (jezikovno reformo), ki ni namenjena le kajkavcem med Hrvati, ampak vsem južnim Slovanom, ki pišejo v latinici, njen glaven cilj pa je obramba pred madžarizacijo. V njej želi uvesti šumnike in s tem iz dvoglasnikov enoglasnik, pa tudi y dosledno zamenjati z i. Čeprav ta prva ideja ni nikoli uspela, se v modificirani obliki razširi kot **gajica** (v bistvu so male razlike: stehice pri šumnikih so po madžarskem vzoru...) Naslednji korak, kot je navedel v koncu omenjenega spisa, je vpeljava skupnega književnega jezika za ves slovanski jug. Že v 1832 je s kolegi iz Zagreba pričel s pripravami na izdajanje prvih hrvaških novic.

➡ Nujnost borbe proti madžarizaciji je pokazal tudi protonotar kraljestva **Josip Kušević**, ki je v latinskem jeziku prvi poskusil v celovitem pregledu prikazati *iura municipalia*, javno pravo, s katerim se je Hrvaška kot poseben del (kot združena kraljevina znotraj krone sv. Štefana) razlikovala od ostale Ogrske. Važen je odmev, ki ga je njegov spis doživel med mlado generacijo, čeprav je bil Kušević predstavnik službene fevdalne Hrvaške. Klerik **Pavao Štoos** ta odmev jasno pokaže v pesmi »*Kip domovine vu početku leta 1831*«. Gre se za to, da so nacionalne ideje in nacionalen jezik že od začetkov povezovali z obrambo municipalnega prava, ki je Hrvaški zagotavljalo njeno državnost.

➡ V sledečem letu **1832** so se oglasili Štoosovi kolegi: teolog **Jožef Kundek** s pesmijo »*Reč jezika narodnoga*« in pravnik **Ivan Derkos**, ki je v latinščini napisal spis »*Genij domovine nad svojim sinovima koji spavaju*« s katerim je prvi dal dobro obrazloženo podlago ideji o edinosti književnega jezika za Troedinico, v katerem bi bila zastopana vsa tri hrvaška narečja s težiščem na štokavščini kot najširšem izmed njih. Pomemben pa je tudi **Matija Smodek**, ki je 6. 11. 1832 začel na Akademiji s prostovoljnimi predavanji iz materinskega jezika v kajkavščini, ki je za seboj imela že dolgo uhojeno tradicijo.

Istega leta je Gaj na svoje stroške objavil staro pesem slovanskega pastorja Đure Rohonya, ki se je širila v kajkavskem prevodu in tako (po besedah sodobnika Dragutina Rakovca) prebudila globoko uspavan patriotizem Hrvaške in Slavonije.

➡ To pa je tudi leto, ko mlajše generacije odkrijejo 60-letnega grofa **Janka Draškovića**, ki se je priključil mladim ter jim pomagal s svojimi izkušnjami in ugledom. Njegova »*Disertacija*«, ki je objavljena anonimno, ni razprava temveč neke vrste navodila za hrvaške

odposlance v ogrskem parlamentu, ki je od 1832 – 1836 razvijal do tedaj neobičajno reformno delovanje. Drašković spis imenuje razgovor in v njem razloži svoje mišljenje o vseh važnih vprašanjih za nadaljnji razvoj Hrvaške. Čeprav to naredi z velikim obzirom do hrvaškega plemstva, v njem izdela celoten program politične aktivnosti na vseh področjih javnega življenja. Sicer pretirano mu je dati značaj nacionalnega programa za hrvaški narod do propada Habsburške monarhije, je pa v njem izrazil tiste razvojne tendence, ki so se hitro zatem izrazile v preporodnem gibanju. V bistvu gre za prvo politično brošuro, ki je izšla v hrvaškem jeziku (v štokavščini kot jeziku večine).

Tudi za Draškovićeve poglede je značilno ozko povezovanje moderne nacionalne ideje z zgodovinskimi državno-pravnimi dojemanjem. Ne zamišlja si le enotnost hrvaške zemlje temveč *Veliko Ilirijo* na temelju jezične sorodnosti. Pomemben je, ker Ogrski prvič po 1779 (ko je Hrvaška podrejena ogrskemu namestniškemu svetu kot skupni vladi) postavi zahtevo, da Hrvaška ponovno dobi svojo samostojno vlado z hrvaškim kot službenim (uradnim) jezikom. Hkrati se je zavzemal za razvoj industrije, organizacijo kreditov, ustanavljanje strokovnih šol. V fevdalne družbene odnose pa ni drezal: ni šel dlje od humanizacije fevdalizma in možnosti, da se v interesu samega plemstva vsaka pametna kmečka glava izšola. Proti hitrim družbenim spremembam je za vzor imel angleško konzervativno politiko.

➡ **1833** v Karlovcu **Antun Vakanović** izda še en spis proti madžarizaciji: gre za nemški prevod pesmi slovaškega pastora Samuela Hojča »Sollen wir Magyaren werden?«.

1833 tudi Gaj v **avdijenci** pri kralju dobi načelno odobritev za izdajanje političnega časopisa, kar mu ogrsko namestništvo ni hotelo dati. Do tega časa dobi na svojo stran ne le zagrebško mladino, temveč tudi tisto, ki se je zbirala v Bratislavi (Požun) in na Dunaju.

Ilirci so pogosto v svojih spisih omenjali **Pavla Vitezoviča**; tako je Rakovac mislil npr, da je imel V. pred očmi enak cilj kot oni.

➡ **Gaj (meščan)** ni bil plemič – ta okoliščina je omejevala njegovo politično delovanje. Zato je bila tolikšnega pomena Draškovićevega podpora gibanju – njegov položaj aristokrata v družbi. Glede kmečkega vprašanja so bili preporoditelji prisiljeni, da se prilagodijo razrednim interesom **plemstva**. Samo na ta način so lahko gibanju dali nacionalen značaj, ki se mu je na vasi pridružilo **duhovništvo** – Gaj je njihovo podporo dobil z zavračanjem enakopravnosti protestantom, čeprav je enakopravnost priznaval pravoslavcem. Pomembna za gibanje je bila (kot že omenjeno) **mladina** in **ženske**, katerim je dal nov knjižni jezik in tako izrinil nemščino iz njihovih krogov.

➡ **Nasprotniki** gibanja so bili t.i. »dobri Hrvati«, branilci kajkavske književne tradicije,

ki so se zapirali v ozke meje pokrajinskega hrvaštva. Ilirci so v desetih letih izgradili nacionalno kulturo, medtem ko njihovi nasprotniki niso razvili ničesar takega; so pa do 1848 tudi sami sprejeli neke osnovne ideje preporediteljev – štokavščino kot književni jezik in Gajevo pravopisno reformo.

- **Začetki časopisne dejavnosti pa vsega kar gre poleg...:**

Ko je vlada 9. 8. 1834 končno odobrila Gajevo prošnjo, podprto s priporočili hrvaških župnij, se v njegovem krogu sestavi razglasni tekst, objavljen 20. 10. Na konceptu tega razglasa se izoblikuje četverica; kasnejši **kodifikatorji novega knjižnega jezika**: kajkavca **Gaj** in **Vukotinović**, čakavec **Mažuranić** ter štokavec **Babukić**. Ker je ogrski namestniški svet že 1833 namesto političnih novic odobril izdajanje književnega časopisa, se je Gaj tudi po dovoljenju v začetku 1835 odločil, da zraven političnih »*Novine Horvatzke*« (Novic Hrvaških), ki so tako ali tako smele le prenašati že objavljene politične vesti, doda še tedensko književno prilogo »*Danica Horvatzka, Slavonzka i Dalmatinska*«, na katero je prenesel težišče dela. Danica je postala glasilo preporednega gibanja: že od začetka so bile v njej priloge v štokavščini, od 10. številke dalje pa novi pravopis. Ko so Novice z novim letom 1836 začele v celoti izhajati v **štokavščini**, je Gaj ime obeh časopisov zamenjal z ilirskim: **Ilirske narodne novine** in **Danica Ilirska**. Skupen knjižni jezik je želel razširiti s Troedine na celotno Veliko Ilirijo, kateri da še večji obseg od Draškovića, saj vanjo vključi vse južne Slované¹.

➡ V istem letu izhajanja Danice je Gaj dal dokončno obliko **ortografski reformi**: v petih primerih je žrtvoval načelo ena črka za en glas (lj,nj,dj,gj in tj). Njegova gajica se je s časom razširila med vse Slované, ki so uporabljali latinico.

➡ Poleg tega je v 1837 uspel dobiti privilegij za odprtje **lastne tiskarne**, s čimer je vidno pospešil razvoj ilirske književnosti, že v 1836 pa je objavil svoj predlog o osnovanju »Društva prijatelja narodne izobraženosti ilirske«, ki bi, poleg znanstvenega delovanja – še posebej na jezikovnem področju, izvršilo potrebne priprave za odprtje javne knjižnice in narodnega muzeja. Hrvaški sabor je sicer dojel osnovno misel tega predloga, a ga ni potrdil.

➡ Za hitro širjenje preporednih idej je Gaj že takrat razumel **pomen popevk** s preprostimi melodijami, ki se hitro zapomnijo. Sam je uglasbil (začetek 1835) »*Horvatov sloga i*

¹ Da mu notranja delitev med južnimi Slovani ni bila popolnoma jasna, se vidi iz članka »Naš narod« (1835): Gaj uporabi jezikovni kriterij – zaradi tega vse Slované smatra kot eno narodnost, v kateri vidi štiri velike člene (to je takrat zelo razširjeno), eden izmed njih je ilirski. Ko je kot genetična ali rodoslovna imena izpostavil Slovence, Hrvate in Srbe, mu tudi za to ni uspelo dati nekih vernih kriterijev.

zjedinjenje«, ki je ostala popularna tudi v časih po ilirskem gibanju.

➡ Vsi ti začetki preporodnega dela padejo v dobo, ko ogrski sabor v letih 1832-1836 poskuša ogroziti posebni državnopravni položaj Hrvaške (municipialno pravo...). Že po obnašanju plemstva na hrvaškem saboru, ki se je sestal pred skupnim saborom, se je videlo, da Draškovičev spis ni ostal brez odmeva. Še večji pomen mu je dalo zakonsko delovanje ogrskega sabora. Novi urbar (?) je povzročil, da je večino hrvaškega plemstva začelo nasprotovati uvajanju madžarskega jezika, tako da je ta socialna reforma vplivala na mnoge konzervativne plemiče, da se pridružijo narodnemu preporodu. Ob priliki, ko se predlaga »Društvo izobraženosti ilirske...« se v saboru prvič pojavi nekaj, kar bi lahko smatrali kot opozicijo kasnejših madžaronskih plemičev (ki uspejo – kasneje, pridevnik ilirski zamenjati z narodni). Tu so začetki diferenciacije, ki v vrstah hrvaškega plemstva 1841 pripelje do nastanka prvih političnih strank.

➡ V 1838 se v večjih mestih (najprej v Varaždinu, nato Karlovcu in Zagrebu) pojavijo *čitalnice*; postanejo tista organizacijska oblika, ki pristašem narodnega preporoda olajša sestajanje in dogovarjanje o narodnih stvareh... Največji vpliv na nadaljnje dogajanje gibanja je imela Ilirska čitalnica v Zagrebu, ki je pod predsedovanjem Draškovića uspešno vplivala na nastajanje drugih, za gibanje nujnih ustanov: knjižnice, zbora »*Matica Ilirske*« za izdajanje knjig, *domorodnega* teatra, Gospodarskega društva.

➡ V prvih petih letih po izhajanju »Gajevih« časopisov so ilirci razvili do tedaj neobičajno **plodno delovanje v novem knjižnem jeziku**: nastali sta *dve slovnici*, s katerima je začela delovati t.i. zagrebška filološka šola:

Vjekoslav **BABUKIĆ**, 1836: *Osnove slovnice slavjanske narečja ilirkog* : s tem postavi čvrst temelj novemu knjižnemu jeziku, ki se je od Karađićeve reforme razlikoval po tem, da se z osvajanjem različnih jezikovnih in pravnopisnih elementov poskuša približati tudi ne – štokavcem;

Antun **MAŽURANIĆ**, 1839: *Temelji ilirskog i latinskog jezika za početnike*;

- Poleg jezikovnih problemov je preporodno gibanje pozornost obračalo tudi k *poznavanju preteklosti*:

Stjepan **MOYSES**, 1836 ponovno izda Vitezovičev spev »*Odiljenje sigetsko*«. V uvodu poleg jezikovnih in črkovnih vprašanj osvetli tudi življenje Nikole Šubića Zrinskega. V prevodu izda tudi rokopis »*Dika i kod neprijatelja*«.

Ivan ŠVEAR v obsežnem delu *Ogledalo Iliriuma* poskuša prvi preteklost južnih Slovanov prikazati v novem knjižnem jeziku in v duhu ilirske nacionalne ideje.

- V tem času izstopajo s pesmimi, proznimi in dramskimi deli:

Ivan MAŽURANIĆ: pesem »*Viekovi Ilirije*«;

Stanko VRAZ: »*Đulabije*«, ki 1840 izidejo tudi v obliki knjige;

Antun MIHANOVIĆ, 1835: pesem »*Horvatska domovina*«, ki kasneje postane hrvaška himna;

Ljudevit VUKOTINOVIĆ 1838 in 1840 objavi dve knjigi pesmi in pripovedk;

Dimitrij DEMETRI, dramski poskusi;

Ivan KUKULJEVIĆ SAKCINSKI, 1838 dramsko delo »*Juran i Sofija*«;

Dragutin SELJAN v 1840: »*Početak, napredak i vrednost Literature Ilirske*«.

Gaj dobi 1839 od vladarja briljantni prstan za svoja književna prizadevanja; pomembni pa so predvsem njegovi spisi s programskim značajem.

- **Odzivi pri drugih narodih:** ilirizem se je najbolj razširil na Hrvaškem, kjer so ga po podeželju začeli širiti duhovniki – tako je postalo vertikalno in je nazadnje preželo vse sloje. Drugi narodi so ga sprejeli različno.

➡ **Srbi:** Že v razglasu za 1836. leto je Gaj omenil pojav odpora pri nekaterih Srbih in Hrvatih; v razglasu (gre za razglas časopisa pred sledečim letom, če sem prav skužla..) za leto 1840 je svojo pozornost usmeril na vprašanje **ogrskih Srbov** (med ogrskimi Srbi se ideja sicer ni prijela, je pa bila vseeno močnejša kot v **Kneževini Srbiji**, glej nižje), ki je postajalo vse aktualnejše. Kakor meni, občutenje južnoslovanskega zavezništva ne sme biti ovirano zaradi različne veroizpovedi ali pisave (BTW, Srbi so pravoslavci in pišejo v cirilici). Z obzirom na cirilico je omenjal kot dolžnost vsakega učenika ilirskega izobraževanja znati pisati tudi v cirilici; v 1837 je celo poskušal dobiti dovoljenje za uporabo cirilice v svojih časopisih, kar pa mu ni uspelo. Ilirsko gibanje je sprva doživelo **močan odmev med Srbi v Vojni Krajini, z odporom pa so ga sprejeli vojvodinski Srbi**, ki so s svojim književnim in kulturnim delom že od prej usmerjali nacionalni razvoj srbskega naroda nasploh. Ta odpor je bil razumljiv in neizbežen, saj je na začetku stoletja tu vzklilo srbsko državno jedro, ki bi lahko postalo privlačno središče za ves srbski narod. Ta odpor (pri katerem ni šlo za vprašanje

jezika kakor pri Slovencih) je ilirsko ime želel nadomestiti s srbskim (ki je samo eno od vseh treh genetičnih!!packi!!), s tem pa bi se izničila misel o popolni enakopravnosti vseh treh nacij...Tak odnos je posledica zelo razvite srbske nacionalne zavesti, ukoreninjene v religiji, ki nosi neverjetno močno nacionalno obeležje in seveda drugačne pisave. Ta boj med nacionalnimi koncepcijami ilircev in vojvodinskih Srbov, ki so svoj odpor prenesli tudi na Kneževino Srbijo, je postal najmočnejši v med 1839 – 1841; ilirska ideja se je prijela le med srbskimi intelektualci v Hrvaški.

➡ **Slovenci:** Šidak pravi, da se vztrajanje pri skupnem **jeziku**, ki je bilo najbolj moteče za Slovence, katerih jezik se je tudi najbolj razlikoval, ne more smatrati kot težnja po njihovi pohrvatitvi. A vendar primer Stanka Vraza, ki je s pristajanjem na Ilirsko gibanje prenehal biti slovenski pesnik, kaže, da bi isto usodo morali doživeti vsi slovenski književniki. Vedeti pa moramo, da, ne glede na šibko narodno gibanje, ki je zaostajalo za hrvaškim, slednje v Sloveniji korenini v delih protestantskih piscev iz 1550, ki so že takrat postavili osnove slovenskemu jeziku. Zato je ilirska ideja pospešila bujenje nacionalne zavesti v določenih krajih, ki so bili v njenih časih pod največjo nevarnostjo germanizacije (Štajerska in Koroška), na Kranjskem, kjer je bilo jedro slovenstva, pa ni doživela večjega odmeva – nek delež mladine se je za ilirizem sicer navdušil, vendar je prevladalo mnenje, da se bodočnost slovenskega naroda lahko zagotovi le z ohranitvijo njegove jezikovne individualnosti, kar je močno poudarjal tudi Prešeren. So pa **Slovenci od Ilirskega gibanja dobili gajico.**

➡ V **Bosni** so **mladi franjevci**, zbrani okrog **Ivana Franje Jukića**, že med 1839 – 1840 pod Gajevim vplivom² pristali na ilirizem in tako vzbudili sum pri turški oblasti.

➡ Na podoben odmev je ilirizem naletel pri hrvaški duhovščini v **Istri**, ki je kasneje na svojih plečih nosila velik del nacionalne borbe (**Juraj Dobrila** je tam pripravil prvo fazo preporoda).

➡ Gajevo potovanje v **Dalmacijo** 1841 je tudi tam, predvsem v Dubrovniku, naletelo na močen odmev, četudi ni takoj naletelo na neko boljše zasnovano razumevanje.

- **Nastanek strank:** zasedanje ogrskega sabora v času 1839 – 1841 je sprožilo iniciativo, da se nasprotniki ilirizma na Hrvaškem povežejo v posebno politično stranko – tako **1941** nastane

»horvatsko – ungerska stranka« (omenjena tudi kot *horvatsko – vugerska stranka*, ilirci pa

² O tem piše npr. Mažuranić: »Kar je napisano v Novicah in Danici, to smo MI naredili. A kar je zunaj, doli v Slavoniji, Bosni in Dalmaciji, da se je tam razplamenil sveti narodni ogenj, to je v največji meri Gajevo delo«.

so jo s pravim razlogom imenovali *madžaronska stranka*). Vodijo jo aristokrati, naslanja pa se na vaško plemstvo, od katerega je predvsem tisto iz Turopolja (zraven Zagreba) odigralo odločilno vlogo v strankarski borbi do revolucije 1848. *Madžaromani* (kot se tudi imenujejo) so se zavzemali predvsem za širjenje madžarskega jezika; pristali so celo na politiko madžarizacije, ki je ta jezik hotela narediti službeni (uradniški) namesto latinskega. Obsojali so uporabljanje ilirskega imena ter se imeli za prave Hrvate – hrvaško ime pa so povezovali samo s kajkavskimi Hrvati. Po vzoru svojih zaveznikov, madžarskih liberalcev, so se borili za enakopravnost protestantov, čeprav so bili v drugih socialnih in kulturnih pogledih nadvse konzervativni. Poleg vsega tega so bili pripravljeni, da hrvaško municipalno pravo žrtvujejo za idejo velikega »*Magyarország*« (velike Madžarske); v skrajnem primeru bi celo obšli hrvaški sabor z neposrednim zastopništvom hrvaških županij³ v ogrskem saboru.

Ilirsko gibanje je moralo, v želji ohraniti svoje cilje, ustvariti svojo stranko – 1941 nastane *Ilirska stranka* (tudi oni so zelo konzervativni – opomba iz zapiskov, Stergar). Nobena od strank ni takoj sestavila programa, v katerem bi izrazila svoja stališča do vseh aktualnih vprašanj. Narodnjaki so kot neke vrste program uporabljali dobro premišljeno parolo, v katero je Gaj vključil to, kar je bilo za preporodno gibanje potrebno: »*Da Bog živi konstituciju ugarsko, kraljevinu Hrvatsku i narodnost ilirsku!*« Poudarjanje ogrske ustavnosti je bilo velikega pomena, saj se je z zahodno polovico monarhije še vedno upravljalo absolutistično (avstrijski del..), zato se ilirci niso borili proti ogrski ustavi, temveč le za pravico municipalnega prava in v zvezi z njim za samostojno vlado, neodvisno od Ogrske. Pojem narodnosti v prvi vrsti označuje nacionalno zavednost, lahko pa je tudi pomenil edinost južnih Slovanov po jeziku, pesmih, običajih, se pravi po skupni kulturi širokih narodnih slojev. Leta 1843 (prepoved imena 'ilirski') se stranka preimenuje v *Narodno stranko*.

Zraven programske parole so ilirci v politično borbo vnesli tudi neke druge novosti: na skupščini varaždinske županije so se 1841 pojavili v *surki z rdečo kapo* kot nacionalni obleki; zaradi tega so jih nasprotniki krstili za »*crveno stranko*«. Uporabljati pa so pričeli tudi poseben grb s polmesečem in zvezdo, ki so ga imenovali »*ljeljivom*«.

Že ob koncu 1841 so narodnjaki »zmagali« v križevski in varaždinski županiji, v 1842 pa še v zagrebški. Ker se je ta borba odvijala med plemstvom, Gaj kot ne-plemič ni mogel neposredno sodelovati, vendar je še vedno opravljal neke organizatorske aktivnosti. Zaradi plemiško obarvanega strankarskega boja se zdi, da je ves hrvaški narodni prepod bil v rokah plemstva. Ker so njegovi nasprotniki izhajali iz vrst visoke aristokracije in vaškega plemstva, se sklepa, da je narodnjake zastopal srednji sloj plemstva. Med malimi plemiškimi občinami

³ Koliko vem županije niso ne občine ne župnije!!

(vaško plemstvo) je bila izrazito madžarsko razpoložena turopoljska, tudi ostale pa so se bale, da bodo z zmago ilirizma priključeni avstrijski Kraljevini Iliriji. Vseeno se ne more sto odstotno reči, da je vso srednje plemstvo podpiralo ilirce. Je pa res, da so neko svežino v hrvaško javno življenje z mladimi prispevali le ilirci. Tudi k bogatenju narodne kulture niso *madžaroni* prispevali ničesar – iz njihovih vrst ni prišlo niti eno književno delo.

- **Delovanje ilircev:** V 5. desetletje so ilirci stopili z razširjenim organizacijskim delovanjem. Konec 1841 je osnovano *»Hrvatsko – slavonsko gospodarsko društvo«* s poglavitnim ciljem, da pospeši razvoj poljedelstva. V njegovem okviru je pod vodstvom Dragutina **RAKOVCA** izhajal *»List mjesečni«*. Neodobreno književno društvo je nadomestila *»Glavnica Matica Hrvatska«* – tako je zagrebška čitalnica imenovala fond za izdajanje knjig. Hrvaško književnost so zastopali intelektualci, nižja duhovščina in nižje plemstvo, daleč pa so ji bili aristokrati, trgovci in obrtniki. V okviru Gospodarskega društva je, s trdom Rakovca, nastal **1843 Narodni muzej**.

RAKOVAC je skupaj z **VRAZOM** in **VUKOTINOVIĆEM** v 1842 začel izdajati prvi književni časopis, ki se je z Vrazovo zaslugo množično izdajal tudi med drugimi slovanskimi narodi (700 izvodov na izdajo – medtem ko Gajeve Novice malo pod 400), imenovan *»Kolo«*.

Nov književni jezik je Hrvaški sabor 1840 sprejel z osnovanjem posebnih kateder na Akademiji in vseh gimnazijah; skladno s tem je 1842 izšel *»Nemačko-ilirski slovar«* (**MAŽURANIĆ**, **UŽAREVIĆ**) – je prvo takšno delo, tiskano v gajici. V 1843 Dragutin **SELJAN** izda prvi zvezek *»Zemljopisa pokrajina ilirskih«* (drugi zvezek ni ugledal luč življenja..☺).

Ožje književno področje je bilo do 1845 zastopano s **pesmimi in proznimi deli VRAZA, KUKULJEVIĆA, VUKOTINOVIĆA, DRAGOLJE JARNEVIĆEVE** in drugih. Na dramskem področju je Demetrij **DEMETER** s svojo *»Teuto«* napisal najbolj zrelo dramsko delo ilirske književnosti. Najmlajši **MAŽURANIĆ** (**MATIJA**) je napisal *»Pogled u Bosnu«*, njegov brat pa upesnil Gundilićeva *»Osmana«*.

Za razliko od madžarona so ilirci spesnili in »prepevali«☺ mnogo budnic in hvalnic, mnoge so jih preživele. Ko se v to delo vključi Vatroslav **LISINSKI**, skupaj z A. **STRIGOM** osnuje prvo svetovno *»ilirsko glasbeno društvo«*. **RAKOVAC** in **VUKOTINOVIĆ** sta izdala 1842 *»Pesmaricu«* z najbolj priljubljenimi patriotskimi pesmimi.

Poseben značaj dajo delu ilircem njihovi programski spisi, v katerih **RAKOVAC, VUKOTINOVIĆ, GAJ, KUKULJEVIĆ IN ŠULEK** v letih 1842 – 1844 obširno razložijo

osnovno razumevanje ilirskega gibanja. Ilirska stranka je smatrala RAKOVIČEV »Mali katekizam za velike ljude« (1842) za najboljšega tolmača svojih ciljev. V njem kot cilj gibanja R. poudari neoskrunjeno čuvanje municipalnega prava, ker je slednje temelj njihovega političnega bitja. V političnem pomenu se ilirsko ime omejuje le na »Iliriju ugarsku«, to je Hrvaško, Slavonijo in Dalmacijo!⁴

V obliki eseja VUKOTINOVIĆ predstavi osnovne cilje preporodnega gibanja mnogo bolj strnjeno a zelo jasno v tekstu »Ilirisam i Krotisam« (1842): te pojme najprej politično določi. Pravi, da ilirizem v političnem smislu ne obstaja, kakor v književnem smislu ne obstaja kroatizem. Ilirizem je le na področju slovnice, kakor je kroatizem na področju politike; potrebo ilirskega imena za skupen knjižni jezik opravičuje, kakor Gaj in Rakovec, z dejstvom, da se niti hrvaški niti srbski niti slovenski narod ne bo odrekel svojemu imenu na račun katerega od drugih dveh imen.

V razglasu za novo leto izhajanja svojih listov je GAJ v decembru 1842 kot poglavitno izpostavil vprašanje odnosa ilircev do svojih »starih pravic« Hrvaške in vprašanje plemenske individualnosti znotraj ilirizma. (za kaj gre? Tu pa zgoraj se vidi ta razlika med političnim pa kulturnim ilirizmom...Pazi, to je pomembno!) Gaj teži za skupno »ilirsko narodnostjo vsega ilirskega naroda«, NI pa unitarist v smislu negiranja tistih narodnih posebnosti, ki so dovedle do oblikovanja posebnih nacij. Gaj tako svojim novicam da za poglavitno nalogo »svobodno, z ogrsko krono združeno konstitucionalno, municipalno Ilirijo«, to je troedino kraljevino dalmatinsko – hrvaško – slavonsko. Za razliko od tega pa Danica kot književno – zabavni list še dalje izvršuje nalogo glasnika književne sloge celega ilirskega naroda, kje koli ta živi.

KUKULJEVIĆ v enem od člankov v nemškem jeziku označi edino tendenco ilirskih Hrvatov in Slavoncev, da zaščitijo svojo konstitucijo, svojo pravo in narodnost, vse, kar so dobili po zaslugi svojih dedov.

Tudi ŠULEK se v istem času zoperstavi madžarskim obtožbam, da ilirci nameravajo politično združiti več južnoslovanskih narodov. Ni se sicer posluževal z jasnimi Vukotinovičevimi pojmi (s katerimi je slednji ločil politični od književnega ilirizma), je pa ilirizem delil na širšega in ožjega, od katerih prvi sledi političnim ciljem (jaz bi rekla da drugi, samo tak je v literaturi...). Iste misli Šulek zastopa dve leti kasneje, ko v času prepovedi ilirskega imena kot urednik Danice 1843 v Beogradu objavi anonimno brošuro »Šta nameravaju Iliri?«. Šulek se osebno zadržuje pri poudarjanju pomena municipalnega prava Hrvaške, ob tem pa opozarja na različen pomen imena Iliria – to ime se lahko uporablja le v

⁴ Nujno je ločiti ilirizem na področju književnosti in slovstva ter na področju politike!!! Se mi zdi da to poudari tudi Stergar!!!

književnem jeziku, v političnem smislu bi ga bilo uporabljati norost! Odgovarjajoč na vprašanje, če je resnica, da Iliri želijo neko novo carstvo ustvariti, Šulek odločno zavrača tako možnost.

Z vsakim od teh programskih spisov je njegov avtor poskušal dati svoj pečat, a osnovna ideja (ločiti politični od kulturnega oz. književnega kroatizma, v besedah Vukotinovića), je bila skupna. S temi spisi je Ilirska stranka, ki se je po prepovedi tega imena 1843 imenovala Narodna stranka, poskušala definirati svoje mnenje v pomembnih vprašanjih nadaljnega narodnega razvoja. Rakovičev spis je uradno krstila za svojo politično izpoved.

Ni sicer mogoče v celoti zanikati, da se ideja političnega ilirizma pri nekaterih nacionalistih v resnici ni pojavila. Zanimivo je pričanje poljskega agenta Franje ZACHA, ki je v zimi 1843/44 v sodelovanju z Gajevim zaveznikom Sjepanom Carem za srbskega ministra Ilija Garašanina izdelal »*plan slovanske politike Srbije*«, v katerem je trdil, da Gaj ne namerava ustvariti ilirskega kraljestva, temveč srbsko carstvo v družini Karađorđevi. In da v resnici ime Ilirizem pomeni združitev vseh južnih Slovanov v eno državo. V resnici naj bi Gaj v 1848, v sporočilu samega Garašanina, razmišljal o tem, da se združitev naredi med vsemi južnimi Slovani in da se eno carstvo vodi iz Beograda. Manjka pa za take trditve več izvirnih podatkov. To trditev v bistvu potrjuje le en sam, ta podatek, je pa v nasprotju z vsem, kar je Gaj do konca življenja povezoval z ilirskim imenom, čeprav se zdi, da je njegov končni cilj bila združitev vseh južnih Slovanov. Če čemu, bi ta združitev bila morda bližja obnovitvi Dušanovega carstva.

- **Prepoved ilirskega imena in zaostrena politična borba**, kakršne še Monarhiji ni bilo, je kanclerja Metternicha prepričala, da je **11. 1. 1843** pri vladarju (Ferdinand V.) dosegel prepoved ilirskega imena in grba. Vendar (kljub izgledom...) cilji prepovednega gibanja ostali nedotaknjeni – celi sam vladar jih je vzel pod svojo zaščito.

2. 5. 1843 Ivan KUKULJEVIĆ prvi v Hrvaškem saboru govori v hrvaščini o uvedbi hrvaščine v javno življenje namesto latinščine.

Vseeno je **prepoved imena in grba hud udarec**: mnoga dela so zaplenjena, položaj narodnjakov v družbi oslabi, Gaj pa zaradi mnenja, da je prepoved v prvi vrsti posledica njegovega političnega delovanja, počasi izgublja neposreden vpliv na politiko.

Ogrski sabor je 1843/44 ponovno poskušal, da s svojim predlogom Osnove o madžarskem jeziku in narodnosti doseže madžarski kot služben jezik v Hrvaški, vendar zaradi cesarja ni uspel; slednji pa tudi ni prepovedal latinščine.

Cesar 23. 1. 1845 ilirsko ime dovoli v književne namene; s tem se na zagrebški akademiji osnuje katedra za ilirski jezik. Cenzure je bila znatno ublažena, vse to pa posledica dejstva, da si je vladar želel pomiritve obeh strank. V Beogradu tajno izhaja *Branislav*, periodični letaki, ki so kritizirali Madžare in se zavzemali za ideje gibanja ter reformiranje prihodnjega hrvaškega sabora. Čeprav se je zdelo, da cesar želi okrepiti Narodno stranko v »boju«, se je zdelo, da bo naredil karkoli, kar bo to politično borbo oslabilo. Eno od možnosti so zahtevali madžaroni – » naj vaško plemstvo dobijo osebno pravico sodelovanja v hrvaškem saboru: s tem bi madžaroni zaradi velike podpore turopoljskih plemičev zelo profitirali.

Zaradi kolebanja Dunaja so madžaroni na ponovnih volitvah uradnikov v zagrebški županiji 1845 zmagali – s tem so obdržali oblast do maja 1848. To jim je uspelo kljub srpanjskim žrtvam, ki so 29. julija 1845 padle zaradi nepremišljenega blokiranja izhoda iz trga in vojaškega streljanja na demonstrante - narodnjake. Narodna stranka v tem vidi simboliko, »mit« in še zaostri položaj. Neposredno po zmagi v zagrebški županiji je ogrska stranka uvedla ogrsko pravo v hrvaškem saboru⁵. Tedaj so se politični vrhovi na Dunaju zavedli svoje napake; drugi dan po zasedanju hrvaškega sabora 23. septembra je ban prebral kraljevi restrikt o odvzemu pravice individualnega glasovanja v saboru. S tem je glavna nevarnost odstranjena: pravico do glasovanja ima le še turopoljski župan, kakor pred 1819. To in še druge zaključke sprejme sabor na razpravi, ki sledi: poveča število županijskih zastopnikov, hkrati pa odredi, da ne glede na število banskih zastopnikov županijskim pripada polovica vseh glasov. S tem narodna stranka v hrvaškem saboru l. 1845 dobi večino.

Kljub porazu v zagrebški županiji preporodno gibanje ni na ničemer izgubilo: izhajajo književna dela, pesmi, poseben pomen ima Narodni muzej, Narodni dom, nov knjižni jezik na Akademiji, delovanje Gospodarskega društva, prva hrvaška hranilnica,...

Po letu 1846/47 Narodna stranka sodeluje z vladno stranko ogrskih neokonzervativcev (narodnjaki so ves čas zelo konzervativni – večina jih je plemičev, v nekaj je v njih tudi demokratov...) in tudi zato se ponovno začne omenjati nujnost političnega programa, s katerim bi se tudi razmejili napram drugim. Kot podloga naj bi se uporabil Vukotinovičev neobjavljen načrt iz konca 1846, s katerim bi narodna stranka postala izrazito liberalna, vendar ga takrat še ne sprejmejo. Zaradi povezovanja z neokonzervativci se nekateri želijo odcepiti (krog Mažuranića, Kušljana) Vendar se na sestanku 1847 odločijo za enotnost; tudi zaradi zmage radikalne struje v Ogrskem državnem zboru, ki je pomenila grožnjo – morali so ostati enotni!

⁵ Prenehanje izdajanja Gajevih novic, zaprtje tiskarne, prepoved novega knjižnega jezika in pravopisa, skidanje ustanove credencionalista, tudi proti posebnemu hr.konziliju.

27. 10. 1847 hrvaški sabor proglasi narodni jezik (hrvaščino) kot diplomatični javni jezik. Le deset dni zatem Narodna stranka v »*Narodnih zahtevanjima*« objavi dokaj napreden program, s katerim vstopijo v 1848...(ostane tudi takrat program...)

- Gaj se 1846/47 povezuje z avstrijskimi oblastmi; dobi finančno pomoč za svoje publikacije, s tem pa si pokvari politični ugled še bolj. V 50' in 60' bankrotira in v 70' v revščini umre. (njegov pomen je vseeno jasen: jezikovna reforma, publicistični vidik, začetno politično delovanje).

TEMA 2: 3. Izpiski iz Šidak: Hrvatski narodni preporod – ilirski pokret,

3.poglavje

- **DALMACIJA 1835 – 1847**

Zraven italijanskega značaja Dalmacije je čutiti vpliv sosednje Hrvaške – ilirskega gibanja. Vendar so nepremostljive težave (tuja šola,..) povzročile, da se je gibanje omejevalo le na skupinice posameznikov, brez odobravanja med zaostalim preprostim ljudstvom, podvrženim sumničanju in pritiskom vsemogočne policije in birokracije.

Impulzi iz Hrvaške so uspešno delovali med pravoslavni ljudmi – ker so se zaradi svojega nacionalnega verskega karakterja svojih institucij slednji hitreje izolirali in tako ohraniti nacionalno identiteto pred nevarnostjo asimilacije. Tako je Šibenčan **BOŽIDAR PETRANOVIĆ** začel izdajati list »*Prijatelj Prosvještenija – Srbsko-dalmatinski almanah za leto 1836*«. Že 1838 se list seli v Zadar pod nazivom »*Srbsko-dalmatinski magazin*«. Tudi nanj so se izvajali pritiski, vendar je dunajska vlada tudi tukaj (kot tudi pri Gaju) v interesu držati Madžare na neki distanci listu pustila izhajanje.

Petranovičev »*Magazin*« kot prva dalmatinska knjižna revija v narodnem jeziku je s svojo vsebino deloval na izobraženo, vendar nacionalno **NEorientirano** dalmatinsko sredino. Tiskan v cirilici je vseboval tudi priloge v latinici. Petranović je bil pristaš Gajevega gibanja; imel se je za Ilirca iz Dalmacije, si z Gajem dopisoval ter ga v Dalmaciji tudi propagiral. Na čelu uredništva je Petranovičev naslednik Đorđe **NIKOLAJEVIĆ**.

Zasluge za bujenje narodne zavesti in tudi Šibenčan **ŠPIRA POPOVIĆ**, trgovec, ki je negativno reagiral na dunajsko politiko in njihove dalmatinske pristaše, že 1839 obsojajoč dalmatinske Hrvate in Srbe, ki so pozabili na svoje poreklo in ime. Italijanstvo je bilo posebno močno na področju Šibenika, pa tudi Zadra in Splita. Izjema sta bila Dubrovnik in Boka, kjer se tuj jezik nikoli ni prijel.

Velike zasluge za bujenje narodne zavesti nosi **Gajevo potovanje v Dalmacijo** v maju in

juniju 1841, za katerega se je odločil zaradi male podpore Dalmacije Zagrebu. Na tej poti je Gaj uspel pridobiti neke posamezne pristaše gibanja, še posebej za širjenje skupnega pravopisa, ki bi nadomestil zaostale regionalne pisave. Navdušil je le posameznike: DONATA **FABIJANIĆA**, NIKOLE **TOMMASEA** (sprva je zelo navdušen; izda *Iskrice*; kasneje začne gibanje sovražiti), IVANA **KATALINIĆA** (za časa Gajevega obiska izda *Memorie* na dogajanja z Dalmacijo v času propada beneške republike v italijanskem jeziku; javnosti želi prikazati beden položaj dalmatinskega kmeta).

Najbolj odločno je Dalmacijo iz njenega mrtvila poskušal odtrgati Splitčan ANTE **KUZMANIĆ**: že v 1842 se začne dogovarjati z bratoma Petrom in Napoleonom Battara iz Zadra, ki sta imela tiskarno – poskušajo dobiti dovoljenje za tiskanje časopisa v maternem jeziku, ki ga dobijo z grožnjo sankcij, če bi Kuzmanić prestopil »okusno mero narodnega entuzijazma«. Prvi poziv za prednaročnike K. napiše 6. 11. 1843 z naslovom: »*Poziv svim ljubiteljima krasnog i slatkoga hervatskog jezika, narodnog nauka i napridka*«. Doda tudi program časopisa. Časopis se imenuje »*Zora dalmatinska*«, Kuzmanić uspe za prvo izdajo pridobiti **pesnika Preradovića**, ki takrat prvič v hrvaškem jeziku spesni *Zora puca, bit će dana* (in od takrat dalje mnogo pesni v domačem jeziku). Na Kuzmanićev poziv se odzovejo številni (a še vedno jih je premalo...): **Ivičević**, **Kurtović**, Ana **Vidović**.

Kuzmanićev končni cilj je bil razširiti med ljudstvom ljubezen do maternega jezika, zato se je obrnil na revne meščane ter kmete. Za pisavo je izbral dalmatinsko regionalno, **ikavico**, ker je to jezik tistih, katerim je *Zora* namenjena. Zaradi tega so bili nanj izvajani pritiski (da sprejme skupno pisavo..) – zato ga na uredniškem stolčku zamenja IVAN **KAZNAČIĆ**, ki je pravopis poskušal zamenjati vendar je število naročnikov začelo naglo padati – njega zamenja 3. Urednik, **VALENTIĆ**, ki v *Zoro* uvede Gajev pravopis. Tako je **število naročnikov padlo na minimum**; v takem stanju se je k listu vrnil **KUZMANIĆ**, ki je kakor, prej, izdajal list v **ikavščini** in Gajev pravopis popolnoma odstranil iz *Zore*. Kuzmanić je poznal staro hrvaško književnost, pisano v ikavščini, zato je menil, da bi slednja morala biti izvorni hrvaški jezik. K. je bil v mišljenju daleč od romantičnega Gaja; tudi ni sprejel vodeče vloge Zagreba v gibanju, saj je v Dalmaciji tako ali tako prevladovalo mnenje, da je Zagreb mnogo bolj madžarski ali nemški kakor pa hrvaški, pravi center hrvaštva pa bi morala biti Dalmacija – v takem načinu mišljenja se je Kuzmanić počutil kot prvak, ki mu je Gaj prevzel vse zasluge.

- **ISTRA 1835 – 1847**

Administrativna ureditev: ni bistvenih sprememb; gubernij avstrijsko – ilirskega primorja

iz Trsta še vedno upravlja z Istro. Kljub strogo centralizirani nemški upravi je čutiti popušcanje pri birokraciji in vojski. Uprava okrožja in financ v Pazinu je še vedno nemška, je pa *kotarsko sodišče italijanaško-italijansko*. Pritožno sodišče se nahaja v Celovcu, sodna oblast pa zaseda v Pazinu in Belaju, za Istro so pristojna tudi posebna sodišča v Rovinju in Trstu.

1835 se področje deli na komisariate prve, druge in tretje stopnje, ki so pristojni za upravne in sodne posle. Obstaja tudi posebni komisariat za ceste (Pazin), specialni sanitarni organi pa so na tridesetih mestih.

V cerkveni razdelitvi obstajajo škofije: Poreč-Pula, Trst-Koper in Krška. Vojna komanda je v Trstu, glavna pa v Grazu.

Gospodarstvo: slabljenje fevdalnih odnosov, najbolj na stari avstrijski posesti. S tem se večja razslojevanje kmečkega prebivalstva.

Najbolj se izvažajo **poljski proizvodi**, pa tudi **manufakturno** – industrijska proizvodnja se širi. Kmetijstvo spodbuja tudi država; 1839 predpiše, da se neobdelana občinska zemlja proda in razdeli med zainteresirane kmete, občina pa obdrži samo obdelano zemljo. Za izboljšanje občinskih financ se občinam v 1846 preda neka zemlja cerkve.

Živi se slabo – siromaki se brez finančnih možnosti zaposlujejo v srednji in zahodni Istri – gre se za golo preživetje. Hrvaški reveži za razliko od italijanskih in nekaterih bogatih kmetov zemljo še vedno obdelujejo na star način. Zaradi splošno slabega stanja so nekih pritiskov deležni tudi nekoliko boljše situirani kmetje. Na vse vplivajo še slabe letine, suše, bolezni – kmetje se raje kot da prosjačijo zapufajo pri plemičih in trgovcih...

Kljub slabemu življenju večine kmečkega prebivalstva je treba omeniti **rast Pule**.

Pomorska proizvodnja – ni mnogo vplivala na večino prebivalstva, je pa ladjedelništvo in ladjarstvo v nekih krajih pomemben vir zaslužka (Lošinj!!, pa tudi Liburnija in zahodni del Istre). S pomorstvom se povezujejo tudi prve plovbe: 1836 začne redna linija Trst – Kotor, obstaja tudi poseben parnik med Trstom in Reko v 1844; kasneje tudi do Pule.

Istra je imela znatno gospodarsko škodo zaradi ker je bila ločena od carinskega področja. Trgovalo se je v glavnem proti zahodu in severu; največ preko Kranjske, zaradi visokih carin pa je bil izvoz nizek. Največ so izvažali vino in olje. Veliko je bilo tudi tihotapljenja, ki je bilo sicer tvegano, s zelo donosno.

Glede strojništva je pomemben pojav prvih parnikov in parnega mlina v Rovinju.

Iz Karnije in Furlanije so mali trgovci in obrtniki Istro sprva le prečkali, kasneje pa so se začeli naseljevati. Pogosto se ukvarjajo s posojanjem denarja za visoke obresti (lihvarstvom) – tako nastaja poseben gospodarski sloj.

Prosvetno-kulturne značilnosti: 1835. leta obstaja državna gimnazija v **Rovinju**, glavne osnovne šole za fante so v sedmih mestih, za deklice v dveh; nižje osnovne šole so v dvajsetih mestih, obstaja pa tudi nekaj privatnih šol. Šole so do 1847 na podeželju večinoma le tam, kjer je katoliški duhovnik – župnik – dekan. Močna je germanizacija šolstva, čeprav slabi. 1837 je sprejeto, da se v šolah uči v nemškem jeziku, a s pomočjo kranjsko-nemške slovnice. 1845 je morala vsaka šola upoštevati **šolski zakon**, tiskan v nemščini, italijanščini, hrvaščini in slovenščini. Istega leta je **kot uradni v šole uveden ilirski jezik**; njegovo širjenje naleti na praktične težave. Pojavijo se učbeniki: 1845 *Mali Katekizam s pitanji i odgovori za potrebu prvoga razreda v začetnim učilištima* – napisan v Gajevem pravopisu. Dve leti kasneje je tiskan prevod nemške slovnice v ilirskem jeziku. Med 1848 in 1852 je izdanih okoli dvajset knjig v hrvaškem jeziku, več deset pa v slovenskem, italijanskem in nemškem. V vrhnjih slojih je od 1843 živahna diskusija o tem, da se nemški jezik v šolah zamenja z italijanskim.

Od srednjih šol je pomembna nižja gimnazija, ki je 1836 odprta v Pazinu (frančiškani), pa reška latinsko-italijanska gimnazija in pomorska šola na Malem Lošinju – podobna pa je tudi na Cresu.

Kulturno delovanje Ivana **Feretića** je omejeno le na Vrbnik in Krk. V Barbanu ustvarja Peter **Stanković** – njegova dela ne zanimajo italijanski kulturni svet, do hrvaških kmetov pa sploh ne pridejo.

Izhajajo **italijanski časopisi**: »*La Favilla*« v Trstu, zbornik »*Il Prelidio*« izide v Benetkah, v Reki pa nekaj časa »*Ecco del Litorale Ungarico*«. Ta glasila močno vplivajo na istrske Italijane – nastaja širši kulturni krog ustvarjalcev, vezanih predvsem na mesta: 1840 *La sociate del Casino* v Labinu, podobno tudi na Krku – slednji profitira z bogato knjižnico in zbirko muzikali z redkimi inštrumenti.

Hrvaški intelektualci so maloštevilni – v glavnem duhovništvo, ki nima možnosti za objavljanje svojih glasil. Razvijajo pa prosveto, širijo pismenost in ohranjajo običaje.

Na pomenu počasi izgublja poseben kulturni svet, vezan na uporabo glagolice in staroslovanskega jezika, v glavnem v vzhodni Istri in na Krku, ker na omenjenem področju mlajša duhovščina raje uporablja hrvaški jezik in latinico. Borbo za ohranjanje narodnega življenja spodbuja Jakov **Volčič** iz Kranjske, pomemben vpliv imajo tudi ljubljanske Novice.

Politične in narodne značilnosti:

Politično življenje v tem času je nekoliko živahnije, čeprav le med italijanskim delom prebivalstva. Gre za inteligenco – pravniki, duhovništvo in zdravniki; med njimi je le malo Hrvatov (mislim, eni so tudi genetsko Hrvati samo da se majo za Italijane). Italijanizacija napreduje na vseh področjih, z zakonskimi in drugimi predpisi.

Odmevi ilirskega gibanja pridejo tudi do Istre in otokov: BABUKIĆ 1836 izda *Osnove slovnice slavjanske narečja ilirskoga*, SELJAN knjigo *Početak, napredak i vrednost Literature Ilirske*, leto kasneje Srb – ilirec P. JOVANOVIĆ objavi proglas o izhajanju »Bačke Vile« in izpostavi, da je namenjena tudi Istranom.

Istrski Hrvati se, čeprav redko, tudi sami javljajo v hrvaških preporodnih glasilih: Vraz v Kolu objavi narodne pesmi, ki jih je zbral in poslal JOSIP BRATULIĆ, deluje tudi VOLČIĆ iz Škofje Loke, pa RAJČIĆ iz Voloskega, pa Petar STUDENAC iz Reke, ki v Danici objavi članek *Nekoje misli o narodnom sdruženju*; bil je tudi član Matice ilirske. A. MAROT JURJENIĆ iz Kastavštine je avtor kastavske himne – budnice *Črez prodrtu crnu maglu*.

Oblikuje se tudi širši krog vrbniških (Vrbnik, mesto) intelektualcev, zahvaljujoč dejstvu, da je na stolici krških škofov Bozanić. V Vrbniku so še dalje prepovedane šole v hrvaškem ali staroslovanskem jeziku.

Franjo VOLARIĆ – delovanje na otokih in Istri, učiteljuje v Piranu in Barbanu, 1840 je nadzornik osnovnih šol na Krku. 1847 objavi *Njemačku slovnico za ilirske učenike*, in kasneje nekaj hrvaških učbenikov. Njegovo delo ima izrazito preporodno – politični značaj. Sodeloval je tudi z Danico in Zoro dalmatinsko, kot sodelavci se omenjajo tudi FILIPIĆ in VOLARIĆ.

Pomemben je vpliv Vrbničana VITEZOVIĆA, ki kot častnik Dvorske pisarne na Dunaju ter zaveznik in cenzor dalmatinske pokrajinske vlade v Zadru pozitivno in neposredno vpliva na začetke izhajanja Zore dalmatinske (1844). Namestništvo v Zadru je prepovedalo uporabljanje Gajevega pravopisa (1845), vendar je cenzura sčasoma popuščala, zagotovo v dogovoru z vodilnimi organi – Vitezović je redno pregledoval Zoro, bil je med prvimi predplačniki, pomagal pa je tudi pri izdajanju drugih časopisov v hrvaškem jeziku.

V tem času pride do pojava, da se več ne potujči vsa inteligenca (z izjemo duhovnikov). Npr. mnogo lastnikov ladij na malem Lošinju daje ladjam hrvaška imena, čeprav se v ladjedelništvu uporablja izključno italijanščina.

V 30' in 40' letih se, največ v Padovi, nahajajo študenti iz hrvaških krajev, ki na razne

načine sodelujejo z italijanskimi intelektualci. Šolana mladina je prežeta z italijanskimi narodnimi idejami. Italijanski vladajoči sloj v Trsu in Istri se še dalje drži municipalno - fevdalnega razumevanja, po katerem so edini resni nasprotniki Nemci, ne pa sluge, kmeti...se pravi hrvaško in slovensko kmečko prebivalstvo. O Hrvatih in Slovencih se je govorilo večinoma kot o svetu, v katerem se živi barbarsko življenje – vendar Italijani pričenjajo razumeti moč, ki bi jo lahko slednji imeli v političnem svetu (če jih navdušijo zase in ne za Nemce) – tako se z obeh strani, nemške in italijanske, gre le za to, da ljudstvo naredijo »zase« – *La Favilla* tako na nekih področjih začne kazati interes za južne Slované – tako objavi nekaj prilog Dubrovčanov **PUCIĆA** in **KAZNAČIĆA**; vendar to ni bilo vseč drugemu italijanskemu svetu in avstrijski politiki – zato prepovejo izhajanje *La Faville*.

4. ZAJC: Kje se slovensko neha in hrvaško začne: Slovensko hrvaška meja v 19. in na začetku 20. stoletja.

RAZVOJ GAJEVE NACIONALNE INTEGRACIJSKE IDEOLOGIJE

Kje so pa Hrvati?

Ljudevit Gaj(1809-1872) – začetnik ilirizma:

- oblikoval je osnovne poteze hrvaške integracijske ideologije
- 1827 je začel študirati v Gradcu – s seboj je prinesel osnovne podatke o razvoju hrvaškega etnikuma
- 1826 je napisal brošuro o krapinskih gradovih – tu omenja idejo o skupnem poreklu slovanskih narodov
- v prvem letu študija pride v stik s Šafarikovim delom o zgodovini slovanskega jezika in spozna Kopitarjevo slovnico
- navdušen je bil nad slavističnim modelom, ki je temeljil na srednjeevropskem modelu nacije (zasnovan na jeziku)
- ni maral trditev o :
 - nejasni in sprejemljivi naravi hrvaškega imena(Šafarik)
 - omejitve hrvaškega jezika na provincialno Hrvaško(Dobrovsky)
 - priključitve k slovenski jezikovni skupini(Kopitar)
 - srbstva hrvaških štokavcev

- 1829-1831 je študiral v Pešti – tu se je zblížal z Janom Kollarjem
- Kollarjev model mu je bil zelo zanimiv:
 - združevanje Slovanov v 4 jezikovne skupine
 - enačenje južnih Slovanov s Srbi – to je Gaja motilo
 - edini Hrvatov ni delil med Slovence in Srbe
- 1830 je napisal revolucionarno brošuro **KRATKA OSNOVA HRVATSKO SLAVENKOG PRAVOPISANJA**:
 - v delu je skušal poenotiti pravopis hrvaških dežel

Zakaj je bilo to delo revolucionarno?

- pri problematiki zapisovanja sičnikov in šumnikov se je zgledoval po češkem pravopisu (Vaclav Hanka, 1817) – uporabil je strešice
- upošteval je načelo – en znak za en glas

Kako je Kollar še vplival na Gaja?

- pri Gajevi zahtevi, da bi slovanski jezik "četverna glavna narječja skupzategnol se bude"
 - * pri tem je zamolčal imena teh štirih narečij
- Slavonce in Dalmatince je pozval k sprejetju tega novega pravopisa – prav to je nagovarjal tudi prebivalce slovenskih dežel

Torej.....:

- pripadnike slovenskih dežel je dal v isto skupino kot Slavonce in Dalmatince

Gajevo pismo Šafariku:

- branil je hrvaško individualnost – Hrvaško, Slavonijo in Dalmacijo je striktno imenoval troedina kraljevina
- piše, da je od slovenskih sosedov (Windischen Nachbarn) dobil zagotovilo, da bodo sprejeli njegov rokopis, takoj ko bo zaživel na Hrvaškem

Šafarikov odgovor, februar 1831:

- govori o polemiki kajkavskih piscev – Gaj jih je namreč označil za zastarele zagovornike mračnosti
- sovraštvo, ki vlada med južno slovanskimi narodi se mu zdi škandalozno

Gajevo delo ZGODOVINA:

- 1832-1833 je napisal spise o avtohtonosti južnih Slovanov – t.i. teorija o dvojni selitvi

Gajevo hipoteza:

- antični Iliri so bili Slovani, ki so se v času vojn z Rimljani, preselili za Karpate
- tu so dobili ime – Karpati-Hrvati
- v 7.stol. pa so se vrnil v pradomovino
- stari ilirski jezik je bil po njegovem homogen že pred zadnjo priselitvijo
- v teh spisih je Srbe, Hrvate, Bolgare in Slovence imenoval Južni Slovani (imeli naj bi ilirsko poreklo, živeli na teritoriju imenovanem Ilirija, uporabljali ilirsko narečje)

Pasti Gajeve nove ideologije:

- moral je določiti mejo med: - srbsko in hrvaško etnijo
 - slovensko in hrvaško etnijo

- poznal je trdno zavest o srbski individualnosti – jasno mu je bilo, da bi bili Srbi pripravljeni razširiti srbsko ime na vse južne Slovane, da pa pod nobenim pogojem ne bi pristali na poimenovanje tega okvira s hrvaškim imenom – zato je uporabil nevtralno ilirsko ime

Kam s Slovenci?

- 1830 je Gaj Slovincem že priznaval individualnost (južno slovansko pleme velikega slovanskega naroda je razdelil v 3 podplemena: srbsko, hrvaško in slovensko)
- 1832-33 pa je začel zagovarjati misel, da bi slovenske dežele spadale v hrvaško celoto
- razvij je teorijo, da je v preteklosti obstajal enotni hrvaški jezik – Grundform
- menil je, da je v slovenskem jeziku preveč nemških besed – to pa ga deslavizira
- hrvaški jezik pa naj bi bil slovnično čist
- v prejšnjih spisih je trdil, da je hrvaško ozemlje med Dravo in Jadranom, ter Rašo na zahodu in Vrbaso na vzhodu
- kasneje je hrvaško ozemlje precej razširil – v 7.stol. naj bi se Hrvati naselili na Koroškem, Kranjskem in Štajerskem – to območje imenuje Ober Kroaten
- poleg tega naj bi hrvaška patriarhalna republika obsegala – provincialno Hrvaško, Slavonijo, Dalmacijo
- konec 8.stol. naj bi vsi Južni Slovani razen Bolgarov prišli pod oblast Frankov
- okoli 834 naj bi si Hrvati izborili samostojnost na teritoriju Hrvaške, Slavonije, dela Dalmacije in dela Bosne

Kaj se v tej novi teoriji zgodi z jezikom?

- v tem času je zadržal prepričanje, da sta hrvaški in srbski jezik podobna, a različna v narečjih – slovenski jezik pa je vključil v okvir hrvaškega narečja
- 1830-31 je poudarjal razliko med hrvaškim in slovenskim jezikom – zdaj pa je govoril o njuni identičnosti
- vse razlike med Hrvati in Slovenci je pripisoval nemškemu vplivu med Slovenci
- karakteristike slovenskega jezika je razglasil za idiotizem
- zahteval je, da se avstrijski Slovani vrnejo k slovanski tradiciji
- imena Slovenci ni priznaval za etničnega – uporabljal ga je za splošno oznako za Slovane
- torej – slovenske in hrvaške kajkavce je združil v eno jezikovno skupino - to spominja na koncept Kopitarja in Dobrovskega
- Gaj je hrvaški iz 8.stol. priključil tudi Slavonijo in Dalmacijo
- opustil je trojno strukturo ilirskega naroda(Hrvati, Slovenci, Srbi) in prevzel dvojno strukturo(Hrvati, Srbi)

Vrnitev Slovencev:

- 1835 je Gaj v Danici objavil PRAVOPISZ
 - * tu izraza Slovenci ni uporabil za Slovence, pač pa kot splošni izraz za Slovane
 - * Slovence je omenjal zgolj z deželnimi imeni (Kranjci,,)
- 1835 je Gaj napisal OGLAS za naročnino na Danico
 - * v njem nadaljuje z dvojno strukturo Ilirov

- * v prispevku je tudi grajal vse tiste, ki ne sprejemajo njegovega pravopisa
- v drugi polovico 1835 pa je Slovence spet sprejel kot tretji del velikega ilirskega naroda – članek NAŠ NAROD
 - * natančno je določil slovenske dežele in opisal njihove jezikovne razmere
 - * naštel je 80 milijonov Slovanov
 - * Slovane je razdelil na Ilirsko-ruske in Čeho-poljske
 - * med Ilirsko-ruske Slované je dal tudi Slovence

Kako je opredelil Slovence?

- Slovenci - Vindi
- živijo v spodnji Štajerski, Kranjski, Koroški, Goriški, v delu Istre, okoli Mure in Rabe
- skupaj jih je 1.240.000
- so katoliki, nekaj je protestantov

ILIRIZEM PLEMIŠKEGA NARODA

Natio Croatica:

- hrvaško plemstvo se je v 18.stol. skupaj z madžarskim borilo proti avstrijskem razsvetljenem absolutizmu
- konec 18. stol so se skupaj upirali preoblikovanju Ogrskega kraljestva v madžarsko nacionalno državo
- branili so latinščino:
 - * v tem jeziku so bili zapisani njihovi privilegiji
 - * ker je bila "nevtralna"
 - * tako so želeli ohraniti svoje municipalne pravice – pravica, da sami odločajo o upravi svojega območja
- madžarskim privilegij je šel na roko tudi politični sistem:
 - * med 1761 in 1848 sta Hrvaško in Slavonijo v ogrskem državnem zboru predstavljala samo 2 legata
 - * dunajski absolutizem in nacionalistično delovanje madžarskega plemstva sta imela poguben učinek na hrvaško plemstvo
 - * med 1790 in 1848 je bila Hrvaška državnost bolj virtualna kot realna

Delo DISERTACIJA:

1832 je grof Janko Draškovič napisal Disertacijo

- politično-programski spis namenjen hrvaškim legatom v Ogrskem državnem zboru –ti so imeli politično moč
- napisan je v štokavskem narečju
- v njem so obdelani gospodarski, kulturni in politični problemi tistega časa
- Draškovič si je zamislil VELIKO ILIRIJO
 - * obsegala bi Koroško, Štajersko, Kranjsko, Istro, Hrvaško, Slavonijo, Dalmacijo, Bosno

- * zanimiva je tabela, ki kaže število in veroizpoved Ilirije velike – slovenskim deželam je pripisal 892.000 duš, jezikovno jih je uvrstil v kategorijo pomešanega dialekta
- * jasno je ločil slovenski element od hrvaškega kar se tiče jezika
- * enačil je hrvaško in ilirsko ime – Ilirija velika je zanj prostor, kjer živijo Slavo-Hrvati

Razlika med Draškovičem in Gajem:

- Draškovič ni zagovarjal modela nacije zasnovanega na jeziku, niti ni zagovarjal Kollarjevih idej
- Draškovič je ilirsko ime uporabljal v drugem kontekstu
- Draškovič je štokavščino imenoval ilirski jezik ne srbski(Gaj 1832)
- Draškovič je za razliko od Gaja zagovarjal državnopravni koncept

Različne interpretacije Disertacije v historiografiji:

- veliko sporov o tem ali je Draškovič videl Veliko Ilirijo kot hrvaško državo ali kot jugoslovansko
- 1986 je hrvaški zgodovinar Korunić zapisal, da je Draškovič pred očmi že imel nekakšno Jugoslavijo
- 1993 je Korunić trdil, da je Draškovič imel v mislih celovito Hrvaško, ki bi znotraj Velike Ilirije skupaj s slovenskimi deželami in Bosno stopila v konfederacijo z Madžarsko